This document belongs to Central Sanskrit University
(Formerly Rashtriya Sanskrit Sansthan, New Delhi)

राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्

(मानितविश्वविद्यालयः)

भारतसर्वकारस्य मानवसंसाधनविकासमन्त्रालयस्य तत्त्वावधाने सञ्चालितः

राष्ट्रिय-मूल्याङ्कन-प्रत्यायन-परिषदा 'ए' श्रेण्यां प्रत्यायितम्

नवदेहली

RASHTRIYA SANSKRIT SANSTHAN

(Deemed University)

(Established under the Auspicies of the Ministry of Human Resource Development,
Govt. of India)

Accredited with 'A' Grade by NAAC

New Delhi

द्विवर्षीय - शिक्षाचार्य- पाठ्यक्रमः

(2015-16 शैक्षिकसत्रादारभ्य)

(एन.सी.टी.ई. 2014 नियमानुसारं परिवर्तितः)

TWO YEAR SHIKSHA-ACHARYA SYLLABUS

(2015-16 Academic Session onwards)

(Revised as per NCTE 2014 Regulations)

राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्

RASHTRIYA SANSKRIT SANSTHAN

New Delhi

D.V. Printers/6th Proof 06.08.2018

प्रकाशकः : कुलसचिवः
राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्
(भारतशासन-मानवसंसाधनविकासमन्त्रालयान्तर्गतमानितविश्वविद्यालयः)
56-57, इन्स्टीट्यूशनल एरिया, जनकपुरी, नवदेहली-110058

Published by : The Registrar
Rashtriya Sanskrit Sansthan
(Deemed University under the Ministry of Human Resource Development, Govt. of India).
56-57, Institutional Area, Janakpuri, New Delhi-110 058

© : राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्
Rashtriya Sanskrit Sansthan

प्रकाशनवर्षम् : 2018
Year of Publication

मूल्यम् : ₹ 20.00
Price

मुद्रक : डी.वी. प्रिंटर्स
97-यू.बी., जवाहरनगरम्, दिल्ली-110007

राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्

(समविश्वविद्यालयः)

नवदेहली

द्विवर्षीयशिक्षाचार्यपाठ्यक्रमः

(सत्रार्द्धप्रणाली)

- **पाठ्यक्रमोऽयं चतुर्षु सत्रार्द्धेषु विभक्तः।**
- **प्रथम-द्वितीयसत्रार्द्धयोः** – (प्रत्येकं सत्रार्द्धे) त्रीणि अनिवार्यसैद्धान्तिकपत्राणि द्वे ऐच्छिकसैद्धान्तिकपत्रे चेति आहत्य पञ्चपत्राणि भवन्ति।
- **तृतीय-चतुर्थसत्रार्द्धयोः** – (प्रत्येकं सत्रार्द्धे) द्वे अनिवार्यसैद्धान्तिकपत्रे एकम् ऐच्छिकं सैद्धान्तिकं पत्रं चेति आहत्य त्रीणि पत्राणि भवन्ति।
- **प्रथमद्वितीयसत्रार्द्धयोः प्रतिसत्रार्द्धं** – पञ्चशतम् अङ्काः 500 + 500 =**1000 अङ्काः**

  तृतीयचतुर्थसत्रार्द्धयोः प्रतिसत्रार्द्धं – त्रिशतम् अङ्काः 300 + 300 = **600 अङ्काः**

  प्रायोगिककार्याय – विंशत्युत्तरद्विशतम् अङ्काः (75+75+45+25) = **220 अङ्काः**

  प्रशिक्षुतायै (Internship) – अशीतिः अङ्काः (तृतीयसत्रार्द्धे+30 चतुर्थसत्रार्द्धे 50)= **80 अङ्काः**
- **लघुशोधप्रबन्धः** – शतम् अङ्काः = **100 अङ्काः**

  मूल्याङ्कनाङ्काः – 75

  वाक्परीक्षाङ्काः – 25

इत्थमाहत्य पाठ्यक्रमोऽयं - द्विसहस्रस्य अङ्कानां भविष्यति ।

सत्रार्द्धम्	**सैद्धान्तिकपत्राणि**	**प्रायोगिककार्याणि**	**प्रशिक्षुता**
प्रथमसत्रार्द्धम्	500 अङ्काः	75 अङ्काः	--
द्वितीयसत्रार्द्धम्	500 अङ्काः	75 अङ्काः	--
तृतीयसत्रार्द्धम्	300 अङ्काः	45 अङ्काः	30 अङ्काः
चतुर्थसत्रार्द्धम्	300 अङ्काः	25 अङ्काः	50 अङ्काः
योगः	**1600 अङ्काः**	**220 अङ्काः**	**80 अङ्काः**
लघुशोधप्रबन्धः	**(75+25) अङ्काः**	--	**100 अङ्काः**
सम्पूर्णयोगः 1600+220+80+100 = 2000 अङ्काः			

उपस्थितिः (ATTENDANCE)

प्रतिसत्रार्द्धं सैद्धान्तिकपत्रेषु - 80%, प्रायोगिककार्येषु - 90%, उपस्थितिः च सर्वथा अनिवार्या । अत्र अन्यः कोऽपि अवकाशः अनुमतो न भविष्यति।

अवधातव्यम् (NOTE)

1. शिक्षण-परीक्षयोः माध्यमभाषा संस्कृतम् एव।
2. प्रत्येकं सत्रार्द्धे सैद्धान्तिकपत्राणां परीक्षार्थं त्रिघण्टात्मकः कालावधिः निश्चितः।

RASHTRIYA SANSKRIT SANSTHAN

(DEEMED UNIVERSITY)

NEW DELHI

TWO YEAR SHIKSHA ACHARYA (M. Ed.) PROGRAMME

SEMESTER SYSTEM

This syllabus has been divided into four semesters

- **In 1st & 2nd Semesters** - (in each semester)-There will be three compulsory and two optional papers and five papers altogether.
- **In 3rd & 4th Semesters** - (in each semester)-There will be two compulsory and one optional theory paper and three papers altogether.
- **In 1st & 2nd Semester** - (500 marks in each semester)500+500 **= 1000 Marks.**

  In 3rd & 4th Semesters - (300 marks in each semester) 300+300 **= 600 Marks.**

  Practical Work - (75+75+45+25+) **= 220 Marks.**

  Internship - 80 Marks (3rd Semester 30+ 4th Semester 50) **= 80 Marks.**
- **Diessertation** - **= 100 Marks**

Evaluation Course 75, Viva Marks 25

Altogether the Course will be for 2000 Marks.

Semester	Theory Papers	Practical Works	Internship
1st Semester	500 Marks	75 Marks	-
2nd Semester	500 Marks	75 Marks	-
3rd Semester	300 Marks	45 Marks	30 Marks
4th Semester	300 Marks	25 Marks	50 Marks
Total	**1600 Marks**	**220 Marks**	**80 Marks**
Dissertation	**(75+25) Marks**		**100 Marks**
Grand Total - 1600+220+80+100=2000 Marks			

Attendance:

80% of attendance is mandatory in each Semester in theory papers and 90% of attendance in practical Works. Any type of leave will not be accepted.

Note:

1. Medium of Instruction and Examination is Sanskrit only.
2. Duration of Theory Examination is 3 hours for each paper including parts thereof.

शिक्षाचार्यः (एम्. एड्.)

Shiksha-Acharya (M. Ed.)

प्रथमसत्रार्द्धम् (First Semester)

Total Marks (500 + 75 = 575)

अनिवार्यपत्राणि (Compulsory Papers)

1. **प्रथमपत्रम्** - अङ्काः - 100 (80+20)
   शैक्षिकप्रक्रियायां दर्शनशास्त्रम्
   (Philosopy in Educational Process)
2. **द्वितीयपत्रम्** - अङ्काः - 100 (80+20)
   पारम्परिकसंस्कृतशिक्षा
   (Traditional Sanskrit Education)
3. **तृतीयपत्रम्**- अङ्काः - 100 (80+20)
   शैक्षिकानुसन्धानम् आधारभूतसाङ्ख्यिकी च
   (Educational Research and Fundamental Statistics)

ऐच्छिकपत्राणि (Optional Papers)

4. **चतुर्थपत्रम्** अङ्काः - 100 (80+20)
   शिक्षा शान्तिश्च (Education and Peace)
   अथवा (Or)
   दूरस्थशिक्षा (Distance Education)
5. **पञ्चमपत्रम्** अङ्काः - 100 (80+20)
   शैक्षिकं व्यावसायिकं च निर्देशनम् (Educational and Vocational Guidance)
   अथवा (Or)
   शैक्षिकम् आयोजनं प्रशासनं च (Educational Planning and Administration)

प्रायोगिकम् (Practicals) प्रथमे सत्रार्द्धे प्रायोगिककार्याय - 75 अङ्काः

1. मौखिकसम्प्रेषणात्मकः भाषाबोधनवर्गः 30 अङ्काः

एकविंशतिदिवसात्मकोऽयं भाषाबोधनवर्गो मौखिक-सम्प्रेषणात्मकः सत्रार्द्धस्यारम्भकाले आयोजनीयः। वर्गोऽयं कार्यदिनेष्वेव प्रचलेत्। वर्गे -

- संस्कृतसम्भाषणशिबिरायोजनप्रशिक्षणम्।
- संस्कृतसम्भाषणशिबिरायोजनं तत्सञ्चालनञ्च।
- प्राक्परीक्षणं प्रशिक्षणोत्तरपरीक्षणं च।

अङ्कविभाजनम् अधोलिखितरूपेण अस्ति।

- प्रशिक्षणकाले प्रदत्तकार्यसम्पादनाय - 05 अङ्काः
- सम्भाषणशिबिरसञ्चालनाय 10 अङ्काः
- भाषाबोधनवर्गस्य प्रतिवेदनलेखनाय 10 अङ्काः
- द्वयोः (प्राक्परीक्षा 25 प्रश्नाः, उत्तरपरीक्षा 25 प्रश्नाः) परीक्षयोः भागग्रहणाय वर्गे उपस्थितेश्च 5 अङ्काः

- **वर्गस्तावत् प्रातः दशवादनतः सायं पञ्चवादनं यावत् सप्तसु कालांशेषु प्रवर्तेत।**

  सम्भाषणशिक्षणाय (दशदिनानि) कालांशद्वयमादौ स्यात्। शिबिरार्थिनः एकादशे दिवसे शिबिरसञ्चालनाय पूर्वसज्जतां कुर्युः। तदनु (द्वादशदिनादारभ्य) अन्तिमकालांशद्वये ते शिबिरसञ्चालनं कुर्युः। ते परिसरीय-प्राक्शास्त्रि/शास्त्रि/आचार्य-छात्रान् शिक्षेरन् अथवा परिसरस्य समीपस्थविद्यालयेषु शिबिरमायोजयेयुः (अपराह्णे 3.00 वादनतः 5.00 वादन-पर्यन्तम्)।

वर्गस्य बोधनीयाः अंशाः-

- अनुप्रयुक्तव्याकरणांशानां बोधनम् ।
- शिक्षाचार्यपाठ्यक्रमपरिचयः ।
- स्थूलशिक्षण-सूक्ष्मशिक्षणयोर्भेदज्ञापनम् ।
- सूक्ष्मशिक्षणपाठयोजनानिर्माणप्रक्रियाबोधनम् ।
- 'शिक्षाशास्त्री' कक्षाध्यापनोद्देश्यम्, सम्प्रत्ययः, प्रक्रमश्च ।
- प्रशिक्षुता (Internship)-परिचयः।
- साङ्ख्यकी-आधारज्ञानम्, स्वयं कर्तुमभ्यासः ।
- अनुसन्धानपरिचयः लघुशोधप्रबन्धलेखनसम्प्रत्ययश्च ।

इत्येतेषां सन्दर्भे समयसारिणीं विचिन्त्य संस्कृतश्रवणाय, संस्कृतेन भाषणाय, संस्कृतसम्भाषण-प्रशिक्षणाय च शिक्षाचार्यच्छात्राणां मौखिक-सम्प्रेषणयोग्यतासम्पादनं विभागस्य सङ्कल्पः स्यात्।

2. शिक्षाशास्त्रिकक्षाध्यापनम् — 30 अङ्काः

प्रत्येकं छात्रेण संस्कृते एकः पाठः, आधुनिकविषये चैक इति द्वौ पाठौ पाठयितव्यौ। द्वौ सङ्घायसदस्यौ निरीक्षेयाताम्। मूल्याङ्कने तयोः द्वयोः अङ्कमध्यमानं स्वीकरिष्यते।

3. गणचर्चा — 15 अङ्काः

सत्रार्द्धस्यान्तिमे मासद्वये सत्रार्द्धेऽस्मिन् निर्धारितेभ्यो विषयेभ्यः पञ्चविचारणीयान् अंशान् अधिकृत्य गणशः छात्राः चर्चा कुर्युः सारं च लिखेयुः।

इत्थं सत्रार्द्धेऽस्मिन् सैद्धान्तिकप्रश्नपत्रेभ्यः –	5 × 100 = 500 अङ्काः।
प्रायोगिककार्येभ्यः –	30 + 30 + 15 = 75 अङ्काः।
आहत्य –	500 + 75 = 575 अङ्काः।

SHIKSHA ACHARYA (M. Ed.)

1st SEMESTER

Total Marks (500+75=575)

Compulsory Papers

1.	**Paper 1st - Philosophy in Educational Process**	**100 (80+20) Marks**
2.	**Paper 2nd - Traditional Sanskrit Education**	**100 (80+20) Marks**
3.	**Paper 3rd - Educational Research and Fundamental Statistics**	**100 (80+20) Marks**

Optional Papers

4.	**Paper 4th -** **Education and Peace** **or** **Distance Education**	**100 (80+20) Marks**
5.	**Paper 5th -** **Educational and Vocational Guidance** **or** **Educational Planning and Administration**	**100 (80+20) Marks**

Practical - (For the 1st Semester Practical Work) **75 Marks**

1. Oral Communicative Language Cognition Camp **30 Marks**

For 21 days oral language cognition classes should be arranged at the begining of the session, during working days only. Thus class will carry the following contents.

- Training for organizing the Spoken Sanskrit Camp.
- Organizing and conducting the Spoken Sanskrit Camp.
- Pre-Test and Post-Test of the training.

Assessment of the training as follows-

- The Assignments during the Training- 5 Marks

- Conducting the Spoken Sanskrit Camp- 10 Marks
- Writing the report on Language cognition Camp 10 Marks
- Attendance of Both tests and the camp-(Pre-Test will cary 25 questions and Post-Test will cary 25 questions) 05 Marks

- **The Camp is scheduled between 10-00 am to 05-00 pm in seven periods.**

  At the begining there will be two periods for Ten days on Sanskrit Interlocution. Spoken sanskrit class will be scheduled to eleventh day. Afterwards students themselves will conduct Spoken Sanskrit Classes and to teach Prak-Shastri, Shastri, Acharya students or school students between 3 p.m. to 5 p.m.

The following content to be thought:

- Perusal to applied grammar.
- Introduction to the syllabus of Shiksha Acharya (M. Ed.).
- Awareness and the difference between Macro-Teaching and Micro-Teaching.
- Comprehension of the Micro-Teaching lesson plan process.
- Aims, Concepts and Procedures of the Shiksha-Shastri (B. Ed) Class Teaching.
- Acquaintance with internship.
- Basic Knowledge of Statistics and Self-Practice.
- Introduction to Research and Concept of Writing Dissertation.

In this context a time-table is to be prepared for development of the skills of Sanskrit listening, Sanskrit speaking and Spoken Sanskrit Training (oral Communication ability) of the Shiksha Acharya (M. Ed.) students.

2. Shiksha-Shastri (B. Ed) Class Teaching: 30 Marks

Two Lessons are to be taught by each student - one Lesson from Sanskrit and another Lesson from Modern Subject. Two Dean faculty members should observe student's teaching. The average of both marks should be considered for evaluation.

3. Group Discussion: 15 Marks

In the last two months of this semester, the students should discuss in groups and write the summary of at least 5 topics from selected subjects of semester syllabus.

Accordingly the distribution of marks will be as following :

Theory Papers	5 X 100 = 500 Marks
Practicals	30 + 30 + 15 = 75 Marks
Total	575 Marks

SHIKSHA-ACHARYA (M.ED.)

शिक्षाचार्यः (एम्.एड्.)

First Semester

प्रथमसत्रार्द्धम्

Sr. No.	सैद्धान्तिकपत्राणि Theory Papers	बाह्याङ्काः External Marks	आन्तरिकाङ्काः Internal Marks	पूर्णाङ्काः Total Marks
	अनिवार्यपत्राणि	**Compulsory Papers**		
1.	शैक्षिकप्रक्रियायां दर्शनशास्त्रम् Philosophical Process of Education	80	20	100
2.	पारम्परिकसंस्कृतशिक्षा Traditional Sanskrit Education	80	20	100
3.	शैक्षिकानुसन्धानम् आधारभूतसांख्यिकी च Educational Research & Fundamental Statistics	80	20	100
	ऐच्छिकपत्राणि	**Optional Papers**		
4.	शिक्षा शान्तिश्च Education & Peace अथवा (or) दूरस्थशिक्षा Distance Education	80	20	100
5.	शैक्षिकं व्यावसायिकं च निर्देशनम् Educational & Vocational Guidance अथवा (or) शैक्षिकम् आयोजनं प्रशासनं च Educational Planning & Administration	80	20	100
			Total Marks	**500**

	प्रायोगिकम्	**Practicals**		**(75)**
1.	भाषानैपुण्यम् Language Proficiency	-	-	30
2.	शिक्षाशास्त्रिकक्षाध्यापनम् Class Teaching in Shiksha Shastri	-	-	30
3.	गणचर्चा Group Discussion	-	-	15
		Total Marks		**500 + 75 = 575**

प्रथमसत्रार्द्धम्

प्रथमपत्रम्

शैक्षिकप्रक्रियायां दर्शनशास्त्रम्

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- शिक्षादर्शनस्य स्वरूपं कार्याणि चावगच्छेयुः।
- शैक्षिकपरिदृश्यस्य विभिन्नसम्प्रत्ययानां, प्रणालीप्रतिवेदनस्य, दार्शनिकपूर्वानुमानानां, तार्किक-विश्लेषणादीनां चावगमने समर्थाः भवेयुः।
- शिक्षायाः प्रक्रियायां सन्निहितानां सम्बन्धानां प्रकृतेः अन्तःक्रियायाश्च अधिगमने सक्षमाः भवेयुः।
- शिक्षायाः भारतीयदर्शनानां शैक्षिकचिन्तनस्य समीक्षणे तत्पराः भवेयुः।
- पाश्चात्यदार्शनिकविचारधाराः समीक्षितुं शक्नुयुः।

अन्वितिः - 1 शिक्षादर्शनम्

1.1 शिक्षादर्शनम् - अर्थः प्रकार्याणि च।

1.2 शिक्षादर्शने शिक्षाविज्ञानयोः सम्बन्धः।

1.3 शिक्षादर्शनसम्बद्धः भारतीयसम्प्रत्ययः।

अन्वितिः - 2 आधुनिकदार्शनिकप्रवृत्तयः

2.1 दर्शनस्य आधुनिकसम्प्रत्ययः।

2.2 दर्शनस्य आधुनिकविचारधाराः।

2.2.1 यथार्थवादः।

2.2.2 प्रयोजनवादः।

2.2.3 तार्किकभौतिकवादः।

2.2.4 अस्तित्ववादः।

2.3 आधुनिकदार्शनिकविचारधाराणां शैक्षिकचिन्तने, प्रयोगे च प्रभावः।

अन्वितिः - 3 भारतीयदर्शनवाङ्मयस्य परिचयः

3.1 श्रुतिः स्मृतिश्च।

3.2 साङ्ख्यं योगश्च।

3.3 न्यायो वैशेषिकं च।

3.4 उपनिषद्, पुराणानि, भगवद्गीता च।

अन्वितिः - 4 शिक्षायां भारतीयदार्शनिकविचारधाराणां प्रभावः

4.1 शिक्षायाः उद्देश्यानि, आदर्शाश्च।

4.2 पाठ्यक्रमः।

4.3 गुरुशिष्यसम्बन्धः।

4.4 अनुशासनं स्वतन्त्रता च।

अन्वितिः - 5 सांस्कृतिकनिधिः

5.1 मानवोत्थाने विभिन्नधर्माणां योगदानम् (हिन्दू-बौद्ध-जैन-सिक्ख- इस्लाम्-खीस्टधर्माः)।

5.2 भारतीयपर्वोत्सवानाम् अनुष्ठाने निहितं दर्शनम्।

Semester - I

First Paper

Philosopy in Educational Process

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course Student will be able to:

- Understand the Form and functions of philosophy of Education.
- Understand the Logical Analysis, Philosophical Assumptions, System interpretation, Synthesis of various concepts and about Educational phenomena.
- Understand Nature inter-action and close-relation of Education Process.
- Know critical appraisal of Educational thought by prominent Indian Philosophy of Education.
- Understand and Critisize Western Philosophical Views.

Unit - I - Educational Philosophy

1.1 Meaning and functions of Educational philosophy.

1.2 Relationship between Philosophy of Education and Science of Education.

1.3 Indian concept underlying Philosophy of Education.

Unit - 2 Recent philosophical Trends

2.1 Modern concept of Philosophy

2.2 Modern Schools of Philosophy.

2.2.1 Realism

2.2.2 Pragmatism

2.2.3 Dialectical Materialism

2.2.4 Existentialism

2.3 Their impact on Modern Philosophical Views of Educational thought and practice.

Unit - 3 Educational thought in Indian Schools of Philosophy:

3.1 Shruti and Smriti

3.2 Sankhya and Yoga

3.3 Nyaya and Vaiseshika

3.4 Upanishadas, Puranas and Bhagavat Geeta.

Unit - 4 Impact of Philosophical thought on Education

4.1 Objectives and ideals of Education

4.2 Curriculum

4.3 Pupil-Teacher relationship

4.4 Concept of Discipline and Freedom

Unit - 5 Cultural Heritages

5.1 Contributions of different religions for human upliftment (Hindu, Bouddha, Jaina, Sikh, Islam and Christianity).

5.2 Philosophy celebrating Indian Festivals

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books) -

1. अग्रवाल, जे.सी. भोला पी; शिक्षादर्शन एक अध्ययन, सिप्रा पब्लिकेशन्स, दिल्ली, 2010
2. चाँद, किरण; शिक्षा दार्शनिक परिप्रेक्ष्य, हिन्दी माध्यम कार्यान्वय निदेशालय, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली, 2006
3. रूहेला, एस्. पी.; शिक्षा के दार्शनिक तथा समाजशास्त्रीय आधार, अग्रवाल पब्लिकेशन्स्, आगरा (उ. प्र.), 2011
4. पाण्डेय, रामशकल; शिक्षा के मूलसिद्धान्त, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा (उ. प्र.) 2005
5. मिश्र, एल्. एन्; शिक्षा एवं शिक्षण सिद्धान्त, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा (उ. प्र.)

6. पाठक, पी. डी. एवं त्यागी, जी. एस्. डी.; शिक्षा के दार्शनिक सिद्धान्त, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा (उ. प्र.)
7. पाण्डेय, के. पी.; शिक्षा के दार्शनिक एवं सामाजिक आधार, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी, (उ. प्र.), 2011
8. कुमार, मिथलेश; उपनिषत्कालीन शिक्षा, जानकी प्रकाशन, पाटन, नई दिल्ली, 2011
9. पाठक, दाताराम; शैक्षिक दर्शन एवं समाजशास्त्र, भाग - 1, मान्यता प्रकाशन, नई दिल्ली, 2013

प्रथमसत्रार्द्धम्

द्वितीयपत्रम्

पारम्परिकसंस्कृतशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- पारम्परिकसंस्कृतशिक्षायाः सम्प्रत्ययावगमने योग्यतां सम्पादयेयुः।
- पारम्परिकशास्त्रशिक्षणपरम्परां, गुरुकुलपरम्परां च बुध्येरन्।
- आचार-व्यवहारादीन् परिचिनुयुः।
- पारम्परिकमूल्याङ्कनपद्धतिं, प्रविधिं च जानीयुः।

अन्वितिः - 1 पारम्परिकसंस्कृतशिक्षा

1.1 पारम्परिकसंस्कृतशिक्षा - सम्प्रत्ययः, उद्देश्यानि, पद्धतयश्च।

1.2 अनूचानपरम्परा।

1.3 कण्ठस्थीकरणम्।

1.4 अधीतबोधाचरणप्रचारणानि।

1.5 चतुर्दशविद्याः।

1.6 दर्शनानि - आस्तिकानि नास्तिकानि च।

अन्वितिः - 2 आश्रमव्यवस्था

2.1 आश्रमव्यवस्थायाः परिचयः

2.2 गुरुशिष्यपरम्परा।

2.3 आचार्यः।

2.4 अन्तेवासी।

2.5 ब्रह्मचर्यम्

अन्वितिः - 3 शास्त्रशिक्षणपरम्परा

3.1 बोधनविधयः, प्रविधयश्च।

3.2 मौखिकपद्धतिः, तन्महत्त्वं च।

3.3 अनुचिन्तनम्, प्रतिपत्तिः च।

3.4 वाक्यार्थविचारः।

3.5 सर्जनात्मकता।

अन्वितिः - 4 आचारः, व्यवहारश्च

4.1 अन्तःकरणशुद्धिः।

4.2 पर्यावरणपरिरक्षणम्।

4.3 जीवकारुण्यम्।

4.4 विश्वबन्धुत्त्वभावना।

अन्वितिः - 5 पारम्परिकसंस्कृतमूल्याङ्कनपद्धतिः

5.1 स्मृतिपरीक्षणम्।

5.1.1 वेदानां कण्ठस्थीकरणं परीक्षणञ्च।

5.1.2 अन्त्याक्षरी।

5.1.3 शलाकापरीक्षा।

5.2 बोधपरीक्षणम्।

5.2.1 वाक्यार्थः, विवरणं, विमर्शः च।

5.3 सर्जनात्मकपरीक्षणम्।

5.3.1 स्वतन्त्रग्रन्थलेखनं, व्याख्यानञ्च।

5.3.2 समस्यापूर्तिः।

5.3.3 काव्यनिर्माणम्।

Semester - I

Second Paper

Traditional Sanskrit Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course the Students will be able to:

- Understand the Concept of Traditional Sanskrit Education.
- Understand Traditional Shastra-Teaching and Gurukula Tradition.
- Understand Behavioral Customs.
- Identify Traditional Evaluation Method and Technique.

Unit - 1 Traditional Sanskrit Education

1.1 Concept, Objectives and Methods of Traditional Sanskrit Education.

1.2 Anuchana Tradition.

1.3 Memorizing

1.4 Study, Understanding, Practice and Propagation (अधीतबोधाचरणप्रचारणानि)

1.5 Fourteen Vidyas.

1.6 Philosophies - Aastikas and Nastikas.

Unit - 2 Gurukula System

2.1 Introduction to Gurukula System.

2.2 Teacher-Pupil Tradition.

2.3 Acharya

2.4 Disciple

2.5 Brahmacharyam

Unit - 3 Tradition of Shastra Teaching

3.1 Teaching Methods and Techniques.

3.2 Oral Method and Its Importance.

3.3 Contemplation and Understanding.

3.4 Method of Debate in Traditional System (वाक्यार्थविचारः).

3.5 Creativity.

Unit - 4 Custom and Behavior

4.1 Inner Purification.

4.2 Environmental Preservation.

4.3 Mercy towards all beings.

4.4 Universal Brotherhood.

Unit-5 Traditional Sanskrit Evaluation Method

5.1 Memory test

5.1.1 Memorizing and Testing of Vedas.

5.1.2 Antyakshari.

5.1.3 Shalaka Pariksha.

5.2 Testing of Understanding

5.2.1 Semantics, Logical Expansion and Criticism

5.3 Creative Testing

5.3.1 Independent Book Writing and Lecture.

5.3.2 Samasya Purti.

5.3.3 Poetic Formation.

सन्दर्भग्रन्थाः - (Reference books)

1. कृष्णकुमार; प्राचीन भारत की शिक्षा पद्धति, सरस्वती सदन, ए-1, सफदरगंज इन्क्लेव, नई दिल्ली

2. मिश्रः, लोकमान्यः; भारतीया पुरातनी शिक्षा, मृगाक्षी प्रकाशनम्, लखनऊ (उ. प्र.)

3. दत्त, विभा; परम्परागत भारतीय शिक्षा व्यवस्था एवं प्रबन्धन, भारतीय शिक्षा शोध संस्थान, लखनऊ (उ. प्र.)

4. गुप्त, नत्थूलाल; प्राचीन भारतीय शिक्षा और शिक्षाशास्त्री, राधा पब्लिकेशन्स्, अन्सारी रोड, दरियागंज, नई दिल्ली
5. सफाया, रघुनाथ; संस्कृतशिक्षण, हरियाणा साहित्य अकादमी, चण्डीगढ़
6. शर्मा, मुरलीधर; संस्कृतशिक्षणसमस्याः, राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरूपतिः, 2003
7. जोशी, शर्मा, मञ्जु; मोतीलाल; संस्कृतशिक्षण, देवनागर प्रकाशन, जयपूर, 2001
8. Chaube, S.P.; History of Indian Education; Vinod Pustak Mandir, Agra (U.P)
9. Apte, D.G. & Dongre, P. K.; Sanskrit in Secondary Schools, Acharya Book Depot, Baroda.
10. Altekar, A. S.; Education in Ancient India, Nand Kishor & Brothers, Varanasi (U.P.)

प्रथमसत्रार्द्धम्

तृतीयपत्रम्

शैक्षिकानुसन्धानम् आधारभूतसाङ्ख्यिकी च

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- शैक्षिकानुसन्धानाय वैज्ञानिकविधेः अर्थं, वैज्ञानिकपरिप्रश्नम्, उदाहरणं, सिद्धान्तं, निहितार्थञ्च ज्ञातुं समर्थाः भवेयुः।
- शिक्षायां दार्शनिक-मनोवैज्ञानिक-सामाजिकानुसन्धानानां विशेषांशान् अवगच्छेयुः।
- शैक्षिकानुसन्धाने संख्याशास्त्रस्य व्यावहारिकं ज्ञानं प्राप्नुयुः।

अन्वितिः - 1 शैक्षिकानुसन्धानम्

1.1 शैक्षिकानुसन्धानम् - अर्थः क्षेत्रं च।

1.2 शैक्षिकानुसन्धानस्य वर्गीकरणम् -

1.2.1 (i) मौलिकम् (ii) व्यवहृतम् (iii) क्रियात्मकम्

1.2.2 (i) गुणात्मकम् (ii) सङ्ख्यात्मकम्

अन्वितिः - 2 शैक्षिकानुसन्धानविधयः

2.1 ऐतिहासिकविधिः ।

2.2 विवरणात्मकविधिः -

2.2.1 (i) सर्वेक्षणम् (ii) व्यक्तिवृत्तम्

2.3 प्रयोगात्मकविधिः।

अन्वितिः - 3 अनुसन्धानसमस्याः

3.1 समस्यायाः चयनम्।

3.2 समस्याप्रतिपादनम्।

3.3 समस्यापदानां परिभाषणम्।

3.4 साहित्यसमीक्षणस्रोतांसि - मुख्यानि, गौणानि, अन्तर्जालाधारितानि च।

3.5 संक्षेपः चयनं च।

अन्वितिः - 4 प्राक्कल्पना

4.1 अर्थः आवश्यकता च।

4.2 प्राक्कल्पनायाः संरचनम्।

4.3 उत्तमप्राक्कल्पनायाः विशेषताः।

4.4 प्राक्कल्पनायाः प्रकाराः -

4.4.1 शोधप्राक्कल्पना

4.4.2 शून्यप्राक्कल्पना

अन्वितिः - 5 सांख्यिकी

5.1 संख्यात्मकप्रदत्तानां विश्लेषणम्।

5.1.1 समूहसंख्यात्मकप्रदत्तानां सारण्यात्मकी, रेखात्मकी च प्रस्तुतिः।

5.2 केन्द्रीयप्रवृत्तीनां मापनम् -

मध्यमानम्, मध्याङ्कः, बाहुलाङ्कः, सङ्कल्पना, प्रयोगश्च।

5.3 विचलनस्य मापनम् -

अङ्कविस्तारः, प्रामाणिकविचलनं, चतुर्थांशविचारः च।

5.4 सम्बन्धस्य मापनम् (सहसम्बन्धः) -

5.4.1 सहसम्बन्धस्य सहगुणकम् - अर्थः, महत्त्वं च।

5.4.2 स्पीयरमेन्-वर्यस्य श्रेणीनिर्धारणविधिः।

Semester - I

Third Paper

Educational Research and Fundamental Statistics

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives :

On Completion of this Course Student will be able to:

- Understand the Meaning of Scientific Method, Scientific Inquiry, Paradigm, Theory and its implications for Educational Research.
- Understand the characteristics of Philosophical, Psychological and Socio-logical Researches in Education.
- Aquire Practical Knowledge of Sankhya Shastra in Eductional Research.

Unit - 1 Educational Research

1.1 Meaning and Scope of Educational Research

1.2 Classification of Educational Research

1.2.1 (i) Fundamental (ii) Applied (iii) Action Research

1.2.2 (i) Qualitative (ii) Quantitative

Unit - 2 Methods of Educational Research

2.1 Historical Method

2.2 Descriptive Method

2.2.1 (i) Survey (ii) Case Study

2.3 Experimental Method

Unit - 3 Research Problems

3.1 Selection of the problem.

3.2 Statement of the problem.
3.3 Defining the Problem
3.4 Sources of Literature & Criticism - Primary, Secondary and web based.
3.5 Summarization and selection.

Unit - 4 Hypothesis

4.1 Concept and Need.
4.2 Formulation of Hypothesis.
4.3 Characteristics of good hypothesis.
4.4 Types of Hypothesis -
 4.4.1 Research Hypothesis
 4.4.2 Null Hypothesis

Unit - 5 Statistics

5.1 Analysis of Quantitative data:
 5.1.1 Grouping, Quantity, Presentation of data in Tabular and Graphic forms.
5.2 Measures of Central Tendency
 5.2.1 Mean, Median, Mode and their application.
5.3 Measures of Deviation:
 5.3.1 Range, Standard Deviation and Quartile Deviation (चतुर्थांशविचारः)
5.4 Measure of relationship (Correlation)
 5.4.1 Co-efficient of correlation - Meaning and Importance.
 5.4.2 Spearman's Rank Difference Method.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books) -

1. चन्द्रशेखरः. एम्, आधुनिकता-अभिवृत्तिः च, अनुराधा प्रकाशनम्, गोमतीनगरम्, लखनऊ, 2006
2. मुरली जी, शिक्षानुसन्धानसांख्यिकी, Peri, Ps. edu. re. intell: Tirupati.
3. चन्द्रकान्तः, शैक्षिकानुसन्धानपद्धतयः, चारुल-प्रकाशनम्, नागपुरम्, (महाराष्ट्रम्), 2013
4. पाण्डेय, गणेश; शोध प्रविधि, राधा पब्लिकेशन्स्, नई दिल्ली।
5. कपिल, एच्. के; अनुसन्धान विधियाँ, एच्. पी. भार्गव बुक हाऊस, आगरा, 2012
6. पति, डम्बरूधर; शिक्षानुसन्धानं संख्याशास्त्रञ्च, हंसा प्रकाशन, जयपुर (राज.), 2012

7. कपिल, एच्. के. सिंह, ममता; सांख्यिकी के मूलतत्त्व, अग्रवाल पब्लिकेशन्स्, 2012
8. नागर, कैलाश नाथ; सांख्यिकी के मूलतत्त्व, मीनाक्षी प्रकाशन, मेरठ (उ.प्र.), 2012
9. सिंह, रामगोपाल; सामाजिक अनुसन्धान पद्धति, मध्यप्रदेश हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, भोपाल
10. Saxena, N.R., Mishra, B.K, Mohanty R.K; Fundamentals of Educational Research, R. Lall Book Depot, Meerut (2009)
11. Sidhu, Singh, Kulbir; Methodology of Research in Education, Sterling Publishers Pvt. Ltd., 2007
12. Sharma, R.A; Educational Research, R. Lall Book Depot, Meerut (U.P.) 2010
13. Kerlinger, Fored N.; Foundations of Behavioral Research, Surjeet Publications, Delhi 2011

प्रथमसत्रार्द्धम्

चतुर्थपत्रम् (ऐच्छिकम्)

शिक्षा शान्तिश्च

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- शान्त्याः प्रासङ्गिकतां जानीयुः।
- शान्त्याः प्रश्नकरणे जायमानाः बाधाः, संघर्षान् च अभिजानीयुः।
- शान्त्याः संस्थापने शिक्षायाः भूमिकाम् अवगच्छेयुः।

अन्वितिः - 1 शान्तिशिक्षा -

1.1 शान्तिः - सम्प्रत्ययः, प्रासङ्गिकता, उद्देश्यानि च।

1.2 भारतीयपरिप्रेक्ष्ये शान्तिशिक्षा - वैदिकसाहित्यम्, भगवद्गीता, जैनदर्शनम्, बौद्धदर्शनम् च।

अन्वितिः - 2 वर्तमानपाठ्यक्रमे शान्तिशिक्षायाः समेकीकरणम्

2.1 पाठ्यक्रमे शान्तिशिक्षायाः स्थितिः।

2.2 समेकीकरणस्य मुख्यानि षड् माध्यमानि।

2.2.1 विषयसन्दर्भः।

2.2.2 शिक्षणविधयः।

2.2.3 पाठ्यसहगामिक्रियाः।

2.2.4 संकायविकासः।

2.2.5 कक्षाकक्षप्रबन्धः।

2.2.6 विद्यालयप्रबन्धः।

2.3 विद्यालयेषु शान्तिसंस्कृतिनिर्माणार्थं व्यावहारिकं कार्यम्।

अन्वितिः - 3 शान्तिसंस्थापने अहिंसायाः भूमिका

3.1 जीवने हिंसायाः दुष्प्रभावः।

3.2 हिंसानिराकरणोपायाः, अहिंसासंस्थापनं च।

3.3 अहिंसायाः प्रभावकारकाणि।

अन्वितिः - 4 शान्तिसंस्थापने बाधकतत्त्वानि

4.1 शान्तिसंस्थापने बाधकतत्त्वानि -

4.1.1 तन्यताः।

4.1.2 सङ्घर्षाः।

4.1.3 अपराधाः।

4.1.4 आतङ्कवादः।

4.1.5 हिंसा।

4.1.6 युद्धानि।

4.2 सङ्घर्षाणाम् आधाराः, विविधरूपाणि च।

4.3 सङ्घर्षसमाधाने शान्तिशिक्षायाः भूमिका।

अन्वितिः - 5 वैश्विकविचाराः शान्त्यान्दोलनानि च

5.1 वैश्विकविचाराः -

5.1.1 मानवाधिकाराः।

5.1.2 पर्यावरणपारिष्ठितिक्याः संरक्षणम्।

5.1.3 जनसंख्यानियन्त्रणम्।

5.1.4 आर्थिकसम्भावनाः।

5.1.5 न्यायसङ्गता वैश्विकी आर्थिकव्यवस्था।

5.2 शान्त्याः प्रोत्साहने वैश्विकसंस्थायाः भूमिका।

5.3 शान्त्याः अध्यापने महात्मागान्धिवर्यस्य योगदानम्।

Semester - I

Fourth Paper (Optional)

Education and Peace

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives: -

On Completion of this Course, the students will be able to:

- Understand the relevance of peace.
- Understand the barriers and Conflicts against Peace - building.
- Understand the role of Education in peace - building.

UNIT- I Peace Education

1.1 Concept, Relevance and Objectives of Peace.

1.2 Peace Education in Indian Perspective - Vedic Literature Bhagvat Geeta, Jain Darshan, and Bouddha Darshan

UNIT - 2 Integrating Peace Education in the Present Curriculum

2.1 Status of Peace Education in the Curriculum

2.2 Six Major Media of Integration -

2.2.1 Subject Context

2.2.2 Teaching Methods

2.2.3 Co-curricular Activities

2.2.4 Faculty Development

2.2.5 Classroom Management

2.2.6 School Management

2.3 Practical Steps to build peace Culture in Schools

UNIT - 3 Role of Non- Violence in Peace Building

3.1 Mal-Effects of violence in our lives.

3.2 Means to deal with Violence and to bring in Non-Violence.

3.3 Factors Influencing Non-Violence.

UNIT - 4 Barriers in Peace building-

4.1 Barriers in Peace building

4.1.1 Stresses

4.1.2 Conflicts

4.1.3 Crimes

4.1.4 Terrorism

4.1.5 Violence

4.1.6 Wars

4.2 Bases of Conflicts and Types of Conflicts.

4.3 Role of Peace Education in resolving Conflicts.

UNIT - 5 Global Issues and peace Movements

5.1 Global Issues-

5.1.1 Human Rights

5.1.2 Preservation of Ecology

5.1.3 Population Control

5.1.4 Economic Explorations

5.1.5 Equitable Economic World order

5.2 Role of World Organization in promoting peace.

5.3 Mahatma Gandhi ji's Contribution to peace studies.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. Galtung, J., Violence, peace and peace research, Essays on peace, Brisbane, University of Queensland Press, 1995.
2. Harris, I. and Morrison, M., Peace Education, Jefferson, North Carolina: McFarland and Company, Inc., 2003.
3. Hicks, D; Education for peace: principles into practice, Cambridge Journal of Education, 17, 1987.

4. Johnson, D. and Johnson, R. Teaching students to be peacemakers, MN, Interaction Book Company,1995.
5. Jones, T.; Combining Conflict resolution Education and Human Rights Education: thoughts for school-based peace Education, Journal of Peace Education, 2006.
6. Krahe, B.; Aggression and Violence in Society, Sage Publications, London, 1996.
7. Lantieri, L. and Patti, J.; Waging peace in our schools, Boston-Beacon Press, 1996.
8. Peace Education, Samuel Rubin Foundation Loreta Navarro-Castro Jasmin Nario-Galace Center for Peace Education, Miriam College, Quezon City, Philippines

प्रथमसत्रार्द्धम्

चतुर्थपत्रम् (ऐच्छिकम्)

दूरस्थशिक्षा

पूर्णाङ्काः – 100

बाह्याङ्काः – 80

आन्तरिकाङ्काः – 20

उद्देश्यानि –

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः –

- दूरस्थशिक्षायाः सम्प्रत्ययम् अवगच्छेयुः।
- छात्राणाम् अध्यापकानां तत्सम्बद्धसमस्यानां प्रकृतिम्, उत्तरदायित्वं चावगच्छेयुः।
- दूरस्थशिक्षायां स्वाधिगमसामग्रीणां प्रक्रियां जानीयुः।
- दूरस्थशिक्षा क्षेत्रे जायमानैः अनुसन्धानैः परिचिताः भवेयुः।

अन्वितिः – 1 दूरस्थशिक्षा

1.1 दूरस्थशिक्षा – अर्थः, स्वरूपं, महत्त्वञ्च।

1.2 दूरस्थशिक्षायाः लक्ष्याणि।

1.3 भारते दूरस्थशिक्षाप्रणाल्याः उद्‌भवः, विकासश्च।

1.4 दूरस्थशिक्षायाः अवधेयांशाः – गुणवत्ता, परिमाणं, प्रासङ्गिकता, प्रभावश्च।

अन्वितिः – 2 दूरस्थशिक्षायाः अधिगमप्रक्रिया

2.1 स्वाधिगमसामग्री – अर्थः, क्षेत्रम्, महत्त्वम्, विशेषताश्च।

2.2 दूरस्थशिक्षायां स्वाधिगमसामग्रीणां भूमिका।

2.2.1 प्रकाराः – मुद्रणम्, श्रव्यम्, दृश्यम्, अन्तःक्रियात्मकम्, सद्यस्काराधारितं, अन्तर्जालाधारितं च (Online and web based)।

2.3 स्वाधिगमसामग्री, दत्तकार्यम्, दृश्य-श्रव्यसामग्री, सूचनासम्प्रेषणप्रविधेः प्रयोगश्च।

2.4 दूरस्थशिक्षायामध्यापकः छात्रश्च - प्रकृतिः, उत्तरदायित्वम्, गुणवत्ता, छात्रसहयोगोपायाः।

अन्वितिः - 3 दूरस्थशिक्षायां परामर्शः

3.1 दूरस्थशिक्षायां परामर्शः - अर्थः महत्त्वञ्च।

3.1.1 दूरस्थशिक्षायां परामर्शप्रकारः - शैक्षणिकम् अशैक्षणिकञ्च।

3.2 दूरस्थशिक्षायां छात्रसहायकसेवाः।

अन्वितिः - 4 दूरस्थशिक्षाविकासे शैक्षिकसंस्थानां भूमिका

4.1 इन्दिरागान्धीराष्ट्रियमुक्तविश्वविद्यालयः।

4.2 राज्यस्तरीयाः मुक्तविश्वविद्यालयाः।

4.3 अन्यसंस्थाः -

4.4.1 दूरस्थशिक्षापरिषद् (डेक्)।

4.4.2 विश्वविद्यालयानुदानायोगः (यू.जी.सी.)।

4.4.3 राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्, इतरे संस्कृतविश्वविद्यालयाः च।

अन्वितिः - 5 दूरस्थशिक्षायाम् अनुसन्धानम्

5.1 दूरस्थशिक्षायाम् अनुसन्धानस्य आवश्यकता, प्रक्रिया च।

5.2 दूरस्थशिक्षायां विभिन्नानि अनुसन्धानक्षेत्राणि।

5.3 दूरस्थशिक्षामाध्यमेन भारतीयशिक्षाविकासः।

Semester - I
Fourth Paper (Optional)
Distance Education

Total Marks - 100
External Marks: 80
Internal Marks - 20

Objectives-

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Understand the Concept of Distance Education.
- Understand the Nature and Responsibility of Students and Teachers and related problems.
- Know the process of self-Instruction Materials in Distance Education.
- Know the researches being conducted in the field of Distance Education.

Unit 1. Distance Education

1.1 Meaning, Nature and Importance of Distance Education.

1.2 Objectives of Distance Education.

1.3 Growth and Development of Distance Education System in India.

1.4 Issues in Distance Education - Quality, Quantity, Relevance and Effectiveness.

Unit 2. Learning Process in Distance Education

2.1 Self Learning Material - Meaning, Scope, Importance and Characteristics.

2.2 Role of Self Learning Material in Distance Education.

2.2.1 Types - Print, Audio, Video, Interactive, Online and Web-based.

2.3 Self Learning Material, Assignment Audio-Visual Aids and application of ICT.

2.4 Teacher and Student in Distance Education - Nature, Responsibility, Quality and means to support students.

Unit- 3. Counseling in Distance Education

3.1 Meaning and Importance Counseling in Distance Education.

3.1.1 Types of Counseling in Distance Education - Academic and Non-Academic.

3.2 Student Support Services in Distance Education.

Unit-4 Role of Educational Institutes in the Development of Distance Education.

4.1 IGNOU.

4.2 State-Level Open Universities.

4.3 Other Institutions :

4.3.1 DEC (Distance Education Council)

4.3.2 UGC (University Grants Commission)

4.3.3 RSKS and other Sanskrit Universities.

Unit-5 Research in Distance Education

5.1 Need and Process of Research in Distance Education.

5.2 Different Research fields in Distance Education.

5.3 Development of Indian Education through Distance Education.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. Sharma R.A, Distance Education, Publication R Lal Book Depot, Meerut (U.P), 2009 .
2. Yadav Siyaram, Distance Education, Publication Agarwal Agra, (U.P), 2010.
3. Murugan K, Ridings in Distance Education, Publication 2-3 Divison of Distance Education, New Delhi, IGNOU, 1987.
4. Kothari D.S., Education Science and National Development, New Delhi Publication, New Delhi, Asia Publishing House, 1970.
5. Koul M.L., Redlining in Distance Education -1, Division of Distance Education, New Delhi, IGNOU, 1987.

प्रथमसत्रार्द्धम्

पञ्चमपत्रम् (ऐच्छिकम्)

शैक्षिकं व्यावसायिकं च निर्देशनम्

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- निर्देशनस्य सामान्यपरिचयं प्राप्नुयुः।
- निर्देशनस्यार्थं, प्रकृतिं, क्षेत्रं च जानीयुः।
- दैनिकजीवने निर्देशनस्य महत्त्वम्, अनुप्रयोगं च अवगच्छेयुः।
- शैक्षिकनिर्देशन-व्यावसायिकनिर्देशनयोर्मध्ये भेदं जानीयुः।
- संस्थानां सर्वेषु स्तरेषु निर्देशनकार्यक्रमाणां वर्गीकरणं, सञ्चालनं चावगच्छेयुः।
- निर्देशने परामर्शे च सामान्योपायानां क्रियान्वयने समर्थाः स्युः।

अन्वितिः - 1 निर्देशनम्

1.1 निर्देशनम् - अर्थः, स्वरूपम्, आवश्यकता, क्षेत्रञ्च।

1.2 निर्देशनसिद्धान्ताः -

1.2.1 व्यक्तेः महत्त्वं, प्रतिष्ठायाः स्वीकृतेः च सिद्धान्तः।

1.2.2 विभिन्नकार्यकर्तृणां कार्येषु समन्वयनसिद्धान्तः।

1.2.3 व्यक्तेः सर्वतोमुखविकासे सहयोगसिद्धान्तः।

1.3 निर्देशनप्रकाराः - शैक्षिकनिर्देशनं, व्यावसायिकनिर्देशनं, वैयक्तिकनिर्देशनं च।

1.4 विविधनिर्देशनसेवाः -

1.4.1 वैयक्तिकसेवा।

1.4.2 शैक्षिकसेवा।

1.4.3 व्यावसायिकसेवा।

1.4.4 वृत्तिनियोजनसेवा (Placement Service)।

1.4.5 अनुवर्तनसेवा।

1.5 निर्देशनविधयः - सामूहिकविधिः, वैयक्तिकविधिश्च।

अन्वितिः - 2 शैक्षिकनिर्देशनम्

2.1 शैक्षिकनिर्देशनम् - अर्थः आवश्यकता च।

2.2 निर्देशनस्य शैक्षिकप्रभावः।

2.3 विविधस्तरेषु शैक्षिकनिर्देशनम्।

अन्वितिः - 3 व्यावसायिकनिर्देशनम्

3.1 व्यावसायिकनिर्देशनम् - अर्थः, आवश्यकता, उद्देश्यानि च।

3.2 बालकेषु व्यावसायिकनिर्देशनस्य प्रभावः।

3.3 व्यावसायिकविकासावस्थाः - जिंजबर्ग्-सुपर-हेविंगहर्ट्-होलेण्ड्-इत्येतैः प्रतिपादिताः।

अन्वितिः - 4 आजीविकासूचना

4.1 आजीविकासूचनायाः सङ्कलनं वर्गीकरणञ्च।

4.2 आजीविकासूचनायाः सङ्कलनस्य वर्गीकरणस्य च प्रविधयः -

4.2.1 वृत्तिवार्ता।

4.2.2 वृत्तिसंगोष्ठी।

4.2.3 वृत्तियात्रा।

4.2.4 श्रमिकाणां वैयक्तिकयात्रा।

4.2.5 कार्यानुभवः।

4.2.6 पूर्वच्छात्रैः सह मेलनम्।

4.2.7 विद्यालयीयविषयेभ्यः सूचनायाः सङ्ग्रहणम्।

4.2.8 प्रकाशनम्।

अन्विति: - 5 वैयक्तिकी सूचना

5.1 मानकीकृतपरीक्षणानामाधारेण वैयक्तिकी सूचना।

5.2 अमानकीकृतप्रविधय:।

5.3 उपाख्यानलेखनम्।

5.4 आत्मवृत्तम्।

5.5 व्यक्तिवृत्ताध्ययनम्।

5.6 समाजमिति:।

5.7 प्रश्नावली।

5.8 साक्षात्कार:।

Semester - I

Fifth Paper (Optional)

Educational and Vocational Guidance

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Understand the Meaning, Nature and field of Guidance.
- Understand the Importance and Application of Guidance in their daily life.
- Understand the difference between Educational Guidence and Vocational Guidance.
- Understand the Categorization and Conducting the Guidance Programmes at all levels of Institutions.
- Handle General Cases in Guidance and Counseling for Implementation.

Unit-1 Guidance

1.1 Meaning, Nature, Need and Scope of Guidance.

1.2 Principles of Guidance

1.2.1 Principle of Important Status and Acceptability of a Person.

1.2.2 Principle of Co-ordination among different Workdrs.

1.2.3 Principle of Co-operation for all-round Development of Workers.

1.3 Types of Guidance: Educational Guidance, Vocational Guidance and Individual Guidance.

1.4 Different Guidance Services -

1.4.1 Individual Service.

1.4.2 Educational Service.

1.4.3 Vocational Service.

1.4.4 Placement Service.

1.4.5 Follow-up Service.

1.5 Methods of Guidance: Group Method and Individual Method.

Unit-2 Educational Guidance

2.1 Meaning and Need of Educational Guidance.

2.2 Educational impact of Guidance.

2.3 Educational Guidance at different levels.

Unit-3 Vocational Guidance

3.1 Meaning, Need and Objectives of Vocational Guidance.

3.2 Impact of Vocational Guidance among students.

3.3 Stages of Vocational development as established by Ginsberg, Super, Havinghurst and Holland.

Unit-4 Occupational Information

4.1 Collection and Classification of Occupational Information

4.2 Techniques of Collection and Classification of Occupational Information.

4.2.1 Career Talk

4.2.2 Career Conference.

4.2.3 Career Tour.

4.2.4 Personal Tour of Workers.

4.2.5 Work Experience.

4.2.6 Meeting with Alumni.

4.2.7 Information collection through School Subjects.

4.2.8 Publication.

Unit-5 Information about Individual

5.1 Information about Individuals by Standardized Tests.

5.2 Non Standardized Techniques.

5.3 Anecdotal Writing.

5.4 Autobiography.
5.5 Case study.
5.6 Sociometry
5.7 Questionnaire.
5.8 Interview.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. जायसवाल, सीताराम; शैक्षिक एवं व्यावसायिक निर्देशन, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा (उ.प्र.)।
2. वर्मा, रामपाल; निर्देशन एवं परामर्श, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा (उ.प्र.)।
3. Bhatnagar, Asha & Gupta Nirmala; "Guidance and Counselling Vol.I Theoretical Perspective, Vikas Publishing house, New Delhi, 1999
4. Sharma, R.A., Chaturvedi, Shikha; Educational Vocational Guidance & Counselling, Meerut, 2007
5. Bhatnagar, Asha, Gupta, Nirmala; Guidance and Counselling, Vol II: A Practical approach, New Delhi: Vikas, 1999
6. Gazda Georage R.M.; Group Counselling: A Development Approach, London Allyn and Bacon, 1989
7. Bangalee, M.D.; Guidance & Counselling, Sheth Publisher Mumbai, 1984
8. Mehndi Bakar; Guidance in Schools NCERT New Delhi, 1963
9. Rao S.N.; Counselling and Psychology M.C. Grow Hill Book Comp, New Delhi, 1981

प्रथमसत्रार्द्धम्

पञ्चमपत्रम् (ऐच्छिकम्)

शैक्षिकम् आयोजनं प्रशासनं च

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- शैक्षिकायोजनस्य प्रशासनस्य च सम्प्रत्ययेन परिचिताः भवेयुः ।
- शैक्षिकायोजनसंस्थानां भूमिकावदानयोः विश्लेषणं कर्तुं प्रभवेयुः ।
- भारते शैक्षिकपर्यवेक्षणप्रक्रियां परिचिनुयुः ।

अन्वितिः - 1 शैक्षिकायोजनम्

1.1 शैक्षिकायोजनम् - अर्थः, महत्त्वं, वैशिष्ट्यञ्च।

1.2 शैक्षिकायोजनप्रकाराः

1.2.1 लघुकालिकं, दीर्घकालिकञ्च।

1.2.2 जनपदस्तरीयं, राज्यस्तरीयं, राष्ट्रस्तरीयञ्च।

1.3 भारते शैक्षिकायोजनस्य समालोचनात्मकं विश्लेषणम्।

अन्वितिः - 2 नेतृत्वम्

2.1 नेतृत्वम् - अर्थः, प्रकृतिः, महत्त्वञ्च।

2.2 उत्तमनेतुः विशेषताः, प्रकार्याणि च।

2.3 नेतृत्वसिद्धान्ताः।

2.4 शिक्षासंस्थाध्यक्षाणां नेतृत्वविकासे प्रबन्धनस्य भूमिका।

अन्वितिः - 3 शिक्षाऽऽयोजनाभिकरणानि

3.1 नीति–आयोगः (National Institution for Transforming India Commission - NITI)।

3.2 भारते शिक्षायाः पञ्चवर्षीययोजनानां विशेषताः, प्रभावश्च।

3.3 राष्ट्रियशैक्षिकानुसन्धानप्रशिक्षणपरिषदः, विश्वविद्यालयानुदानायोगस्य, राष्ट्रियशैक्षिकायोजन–प्रशासनविश्वविद्यालयस्य च परिचयः, भूमिका च।

3.4 संस्कृतशिक्षायोजना नीतिनिर्धारणं च -

3.4.1 राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्।

3.4.2 महर्षिसान्दीपनीराष्ट्रियवेदविद्याप्रतिष्ठानम्।

अन्वितिः - 4 शैक्षिकसङ्घटनं प्रशासनञ्च

4.1 शैक्षिकसङ्घटनम् - आवश्यकता क्षेत्रञ्च।

4.2 शैक्षिकप्रशासनम् - सम्प्रत्ययः, आवश्यकता, क्षेत्रञ्च।

4.3 भारते शैक्षिकप्रशासनप्रक्रिया।

अन्वितिः - 5 शैक्षिकपर्यवेक्षणम्

5.1 शैक्षिकपर्यवेक्षणम् - सम्प्रत्ययः, आवश्यकता, प्रकार्याणि च।

5.2 शैक्षिकपर्यवेक्षणस्य प्रभावकतत्त्वानि।

5.3 शैक्षिकपर्यवेक्षणपद्धतयः।

5.4 भारते शैक्षिकपर्यवेक्षणसमस्याः।

Semester - I

Fifth Paper (Optional)

Educational Planning and Administration

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives :

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Identify the concept of Educational Planning and Administration.
- Analyse the role and contribution of Institutions of Educational planning.
- Know Educational supervision process in India.

Unit - 1 Educational Planning

1.1 Meaning, Importance and Specialities of Educational Planning.

1.2 Types of Educational Planning-

1.2.1 Short Term and Long Term

1.2.2 District, State and National Level

1.3 Critical analysis of Educational Planning in India,

Unit - 2 Leadership

2.1 Meaning, Nature and Importance of Leadership.

2.2 Characteristics and Functions of a Good Leader.

2.3 Principles of Leadership.

2.4 Role of Management for Development of Leadership for the Heads of Education Institutions.

Unit - 3 Agencies of Educational Planning:

3.1 NITI Aayoga

3.2 Characterstics and Impact of Five year plans of Education in India

3.3 Introduction and role of NCERT, UGC and NUEPA in the field of Educational Planning.

3.4 Planning of Sanskrit Education and Policy Decision.

3.4.1 Rashtriya Sanskrit Sansthan

3.4.2 Maharshi Sandipani Ved-Vidya Pratishthan

Unit - 4 Educational Administration and Organization

4.1 Need and scope of Educational Organization and Administration.

4.2 Educational Administration - Concept, Need and Scope

4.3 Process of Educational Administration in India.

UNIT-5 Educational Supervision

5.1 Concept, Need and Functions of Educational supervision

5.2 Factors influencing Educational Supervision

5.3 Methods of Educational Supervision

5.4 Problems of Educational supervision.

सन्दर्भग्रन्थाः (References Books)

1. सिंह, रामपाल, शर्मा, मित्तलसन्तोष, सिंह : फतेह, मदनमोहन, सेवानी, अशोक; विद्यालय प्रबन्धन एवं शिक्षा की समस्याएँ, अग्रवाल पब्लिकेशन्स, निर्भय नगर, गैलानी रोड, आगरा (उ.प्र.)
2. भटनागर, आर्. पी., अग्रवाल, विद्या; शैक्षिक प्रशासन, इन्टरनेशनल पब्लिशिंग हाऊस, मेरठ (उ.प्र.)
3. मिश्र, भास्कर; विद्यालय प्रशासन, भावना प्रकाशन, दिल्ली
4. वर्मा, जी. एस्.; शैक्षिक प्रशासन एवं प्रबन्ध, इन्टरनेशनल पब्लिशिंग हाऊस, मेरठ
5. शर्मा, के. के., शालाप्रशासन, मध्यप्रदेश हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, भोपाल।
6. मलय, के. सी; शिक्षा प्रशासन एवं पर्यवेक्षण, मध्यप्रदेश हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, भोपाल।
7. Balsara, Maitrya; Administration Recognization of Teacher, Kaniska Publication, New Delhi, 2002.

8. Bhatnagar, R.P.; Agarwal, Vidhya; Educational Supervision, Loyal Book Deport, Meerut, 1978.
9. Kochar, S.K.; Secondary School Administration. Sterling Book Depot, New Delhi, 1981.
10. Mathur, S.S.; Kohi, V.K.; School Administration and Organization. Krishna Brothers, Jalundhar, 1973.
11. Mohanti, B.; School Administration and Supervision. Deep and Deep, New Delhi, 2001.
12. Vashist, S.R.; Classroom School Administration. Anmol Prakashan, New Delhi, 2002.
13. Bhatnagar, RP; Agarwal, V; Educational Administration and Management, Loyal Book Depot, Meerut, 1986
14. Buch, M.B.; Institutional Planning for Educational Improvement and Development, NCERT, New Delhi.
15. Gore, M.S.; Indian Education- Structure and Process, Rawat Publishers. New Delhi, 1994
16. Tilak, J.B.G.; Educational Planning at Grassroots. Ashish Publications. New Delhi, 1992
17. Bhagia, N.M.; Educational Administration in India and other Developing Countries. Commonwealth Publishers, New Delhi, 1990
18. Naik, J.P.; Educational Planning in India, Allied Publication, New Delhi, 1965
19. Mukhopadhyay, M.; Total Quality Management in Education, Sage Publications, New Delhi, 2005

द्वितीयसत्रार्द्धम् (Second Semester)

पूर्णाङ्काः. (500 + 75 = 575)

अनिवार्यपत्रणि (Compulsory Papers)

प्रथमपत्रम् - शैक्षिकप्रक्रियायां समाजशास्त्रम् — अङ्काः. 100 (80+20)
(Sociology in Educational Process)

द्वितीयपत्रम् - शिक्षायां सूचनाप्रविधिः, सम्प्रेषणप्रविधिः च — अङ्काः. 100 (80+20)
(Information and Communication Technology in Education)

तृतीयपत्रम् - ज्ञानम्, अधिगन्ता, अधिगमप्रक्रिया च — अङ्काः. 100 (80+20)
(Knowledge, Learner and Learning Process)

ऐच्छिकपत्राणि (Optional Papers)

चतुर्थपत्रम् — अङ्काः. 100 (80+20)

मूल्यशिक्षा (Value Education)

अथवा (or)

प्रौढशिक्षा (Adult Education)

पञ्चमपत्रम् — अङ्काः. 100 (80+20)

समावेशात्मकशिक्षा (Inclusive Education)

अथवा (or)

शैक्षिकप्रविधिः (Educational Technology)

प्रायोगिकविवरणम् (Detail of Practicals)

1. सूचनासम्प्रेषणसम्बद्धाः प्रयोगाः **20 अङ्काः**

व्याकरणांशद्वयस्य/साहित्यांशद्वयस्य/अनुसन्धानांशद्वयस्य/सङ्गणकसाहाय्येन तद्बोधनक्रमनिर्माणम् /OHP साहाय्येन प्रदर्शनाय पारदर्शिपत्रनिर्माणम्/PPT निर्माणम्

2. मनोविज्ञानप्रयोगाः **10+10=20 अङ्काः**

(i) प्रतिवेदनलेखनम् - 10 अङ्काः

(ii) वाक्परीक्षणम् - 10 अङ्काः

पाठ्यक्रमः

- व्यक्तित्वपरीक्षणम्।
- बुद्धिपरीक्षणम्।
- स्मृतिपरीक्षणम्।
- उपलब्धिपरीक्षणम्।
- व्यक्तिवृत्ताध्ययनम्।

अङ्काः प्रशिक्षणे तदनु समायोजिते लिखितपरीक्षणे मौखिकपरीक्षणे च छात्रस्य प्रदर्शनमाश्रित्य सम्बद्धशिक्षकेण विभागाध्यक्षेण च संयुक्तरूपेण प्रदातव्याः, एतदर्थम् अभिलेखानां संरक्षणं संस्थानस्याभियाचने समर्पणञ्चावश्यकं भविष्यति।

3. सूक्ष्मशिक्षणम् **15 अङ्काः**

कौशलानामभिज्ञानम्, कौशलपाठयोजनानिर्माणम्, शिक्षाशास्त्रिकक्षायाः छात्राध्यापकगणेषु शिक्षणं तदनु विमर्शनञ्च छात्रैः विधातव्यम्। प्रत्येकं छात्रः कौशलद्वयं पाठयोजनान्वितं पाठयेत्।

- पाठयोजनाद्वयस्य निर्माणाय तद्गुणस्तराय 05 अङ्काः
- पाठनाय 05 अङ्काः
- विमर्शाय 05 अङ्काः

गणशः सम्बद्धपर्यवेक्षकैः मूल्याङ्कनं विधातव्यम्।

4. सङ्गोष्ठी **20 अङ्काः**

सत्रार्द्धेऽस्मिन् समुचितकाले त्रिदिवसीया संगोष्ठी आयोजनीया। छात्राणां तत्र उपस्थितिरनिवार्या। तेषां शोधपत्रप्रस्तुतिः, विशेषज्ञानां विशिष्टव्याख्यानं परिचर्चा च चिन्तयितुं शक्यन्ते। निर्धारितेषु विंशत्यङ्केषु शोधपत्रप्रस्तुतये दशाङ्काः, अवशिष्टा दशाङ्काश्च सङ्गोष्ट्यां सक्रियभागग्रहणाय भवन्ति। सङ्गोष्ठ्याः समन्वयकः मूल्याङ्कनमेतत् कुर्यात्।

Detail of Practicals

1. Application related to Information & Communication 20 Marks

PPT Making of 2 parts each of Vyakarana /Sahitya/ Research/ Computerised Learning Tool Making. Preparation of Transperencies for OHP.

2. Psychology Applications 10+10=20 Marks

(i) Report Writing

(i) Oral Test

Syllabus:

- Personality Test
- Intelligence Test
- Memory Test
- Achievement Test
- Case Study

Marks should be given by the concerned teacher and HOD on the basis of the performance of the teacher during training and after written and oral Tests. For this, written materials are to be protected and could be submitted to the HQ on demand.

3. Micro-Teaching 15 Marks

Availing knowledge about Skills Preparation of Skill based lesson plan, teaching in Shiksha-shastri Pupil Teacher groups and Discussion with them to be practiced. Each student should be taught include two techniques in their lesson plan.

- Preparation of Lesson Plan & Its Quality 05 Marks
- Teaching 05 Marks
- Criticism 05 Marks

Evaluation will be done by the supervisors in their respective groups.

4. Seminar 20 Marks

In this semester a three day Seminar is to be organised on an appropriate time. Students attendance should be made compulsory. Their Research Paper Presentation, Special Lecture by experts, discussion etc. Should be Planned Systematically. In this component ten marks for presentation of research papers. Remaining 10 marks for active Participation. Total 20 will be awarded by the coordinator of the seminar.

द्वितीयसत्रार्द्धम्

प्रथमपत्रम्

शैक्षिकप्रक्रियायां समाजशास्त्रम्

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- शिक्षासमाजयोः मिथः सम्बन्धस्य अवगमने समर्थाः जायेरन्।
- राष्ट्रियपाठ्यचर्यारूपरेखा (2005) राष्ट्रियपाठ्यचर्यारूपरेखा (शिक्षकशिक्षा - 2009) इत्येतयोः प्रतिपादितानां विषयाणामधिगमने तत्पराः स्युः।
- विद्यालय-शिक्षकशिक्षासम्बद्धानां विषयाणां सम्बन्धे दत्तावधानाः भवेयुः।

अन्वितिः - 1 शैक्षिकसमाजशास्त्रम्

1.1 समाजशास्त्रस्य सम्प्रत्ययः।

1.2 शिक्षासमाजयोः मिथः सम्बन्धः।

1.3 शैक्षिकसमाजशास्त्रस्य प्रकार्याणि।

1.4 शैक्षिकसमाजशास्त्रे साम्प्रतिकप्रवृत्तयः - मनोवैज्ञानिक-वैज्ञानिक-सामाजिक- समाहारिकश्च।

1.5 सङ्घटितवर्गाः - कुटुम्बः समवयस्कवर्गः च।

1.6 जातयः शिक्षा च - आधुनिकपरिप्रेक्ष्ये वर्णाश्रमाणां सन्दर्भे।

अन्वितिः - 2 सामाजिकपरिप्रेक्ष्ये शिक्षा

2.1 शिक्षा धर्मश्च।

2.2 शिक्षा आर्थिकदशा च।

2.3 शिक्षा सामाजिकपरिवर्तनञ्च।

2.4 शिक्षा आधुनिकीकरणञ्च।

2.5 समाजप्रणालीरूपेण विद्यालयः।

अन्वितिः - 3 शिक्षा संस्कृतिश्च

3.1 संस्कृतेः अर्थः, प्रकृतिश्च।

3.2 सांस्कृतिकसन्दर्भे शिक्षायाः भूमिका।

3.3 शिक्षा सांस्कृतिकपरिवर्तनं च।

3.4 भारतीयसंस्कृतेः समुन्नयने संस्कृतस्य उपकार्यता।

अन्वितिः - 4 शिक्षा भारतीयसंविधानञ्च

4.1 भारतीयसंविधानस्य सामान्यज्ञानं, निर्देशात्मकसिद्धान्ताश्च।

4.2 भारतीयसंविधाने शिक्षासम्बद्धाः विभिन्नानुच्छेदाः।

4.3 धर्मनिरपेक्षता - अर्थः सामाजिकलक्ष्याणि च।

4.4 प्रजातन्त्रम् - अर्थः शिक्षासन्दर्भे निहितार्थश्च।

4.5 भारतीयसंविधानसन्दर्भे मानवाधिकाराः, शिक्षा च।

अन्वितिः - 5 वञ्चितवर्गाणां कृते शिक्षा

5.1 भारतीयसमाजव्यवस्थायाम् असमानताः -

5.1.1 लैङ्गिकविषमता

5.1.2 स्थानीयविषमता (ग्रामीणा/नगरीया)

5.2 वञ्चितवर्गाणां कृते शिक्षा -

5.2.1 अनुसूचितजातिः अनुसूचितजनजातिः च।

5.2.2 अन्यथासमर्थाः।

5.2.3 अल्पसङ्ख्यकाः।

SEMESTER - II

First Paper

Sociology in Educational Process

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course Student will be able to:

- Understand the relationship between Society and Education.
- Understand the issues discussed in National Curriculum Framework (2005) and National Curriculum Framework for Teacher Education (2009).
- Understand relationship between School and Teacher Education.

Unit - 1 Educational Sociology

1.1 Concept of Sociology.

1.2 Relationship between Education and Society.

1.3 The functions of Educational Sociology.

1.4 Current trends in Educational Sociology - Psychological, Scientific, Social and Eclectic.

1.5 Organized Groups - Family and Peer Group.

1.6 Castes and Education - Reference to Varna-Ashrama in Modern Perspective.

Unit - 2 Education in Social Perspective

2.1 Education and Religion.

2.2 Education and Economic Order.

2.3 Education and Social Change.

2.4 Education and Modernization.

2.5 School as a social system.

Unit - 3 Education and Culture

3.1 Meaning and nature of Culture.

3.2 Role of education in cultural context.

3.3 Education and cultural change.

3.4 Sanskrit as a mean for promoting Indian Culture.

Unit - 4 Education and Indian Constitution

4.1 General Knowledge about Indian Constitution and its Directive Principles.

4.2 Various Articles mentioned in the constitution related to Education.

4.3 Meaning and Social Goals of Secularism.

4.4 Meaning of Democracy and Specific meaning in the Context of Education.

4.5 Human rights and Education in the Context of Indian Constitution.

Unit - 5 Education for Deprived Groups

5.1 Inequality in Indian social system -

5.1.1 Gender Inequality.

5.1.2 Regional Inequality (rural/urban).

5.2 Education for Deprived

5.2.1 S.C. and S.T.

5.2.2 Differently-abled

5.2.3 Minority groups.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. सच्चिदानन्द, ए. पी.; शिक्षायाः सामाजिकधाराः, गौरीश प्रकाशन, जी. के. विलास, मेणसे, शृङ्गेरी ।
2. सलूजा, चन्द्रकिरण; शिक्षा दार्शनिक परिप्रेक्ष्य, दिल्ली विश्वविद्यालय, दिल्ली ।
3. माथुर, एस. एस.; शिक्षा दार्शनिक तथा सामाजिक आधार, अग्रवाल पब्लिकेशन्, 28/115, ज्योतिलोग, संजयप्लेस, आगरा (उ. प्र.)
4. सक्सेना, एन्. आर्. एस्.; शिक्षा के दार्शनिक समाजशास्त्रीय सिद्धान्त, आर्. एल्. बुक डिपो, मेरठ, (उ. प्र.), 2006

5. ओड, लक्ष्मीलाल के.; शिक्षा की समाजशास्त्रीय और दार्शनिक पीठिका, द मैकमिलन् कम्पनी ऑफ इण्डिया लिमिटेड, 1976
6. गौतम, सत्यपाल; समाजदर्शन, हरियाणा साहित्य अकादमी, पञ्चकूला, 2001
7. पाण्डेय, आर्. एस्.; शिक्षा की दार्शनिक एवं समाजशास्त्रीय पृष्ठभूमि, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, 2006
8. जायसवाल, सीतारामॐ; शैक्षिकसमाजशास्त्र, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा ।
9. Altekar, A.S.; Education in Ancient India, Nand Kishor and Bros, Banaras.
10. Mathur, S.S.; A Socialogical Approach to Indian Education, Vinod Pustak Mandir, Agra (U.P.)

द्वितीयसत्रार्द्धम्

द्वितीयपत्रम्

शिक्षायां सूचनाप्रविधिः सम्प्रेषणप्रविधिश्च

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- शिक्षणाधिगमे सूचनाप्रविधिं, सम्प्रेषणप्रविधिं, तदुपयोगितां च अवगच्छेयुः।
- सङ्गणकस्य विभिन्नानि घटकानि अभिजानीयुः।
- शिक्षणाधिगमे, प्रशिक्षणे, शोधकार्येषु च सङ्गणकप्रविधेः उपयोगितां जानीयुः।
- अन्तर्जालस्य अनुदेशनात्मकप्रयोगं जानीयुः।

अन्वितिः - 1 सूचनाप्रविधिः सम्प्रेषणप्रविधिश्च

1.1 सूचनासम्प्रेषणयोः आधारतत्त्वानि, सम्प्रेषणव्यवस्थायाः स्वरूपं, क्षेत्रञ्च - प्रेषकः, ग्राहकः, सन्देशः, माध्यमञ्च।

1.2 सम्प्रेषणप्रकाराः।

1.3 शिक्षणाधिगमे सूचनाप्रविधिः, सम्प्रेषणप्रविधिश्च।

1.3.1 कक्षाकक्षः, सूचनासम्प्रेषणप्रविधिश्च।

1.3.2 विद्यालयप्रबन्धनं, सूचनासम्प्रेषणप्रविधिश्च।

1.3.3 अनुदेशने, अधिगमे च शिक्षणसामग्र्याः विश्लेषणं तस्याः उपयोगिता च।

अन्वितिः - 2 सङ्गणकं शिक्षा च

2.1 सङ्गणकस्य परिचयः, कार्यशैली, अङ्गानि, कार्याणि च।

2.2 अन्तर्जालम्, विश्वव्यापिजालञ्च - स्वरूपम् उपयोगिता च।

2.3 जालमाध्यमेन सम्प्रेषणम् – विद्युत्पत्रमाध्यमेन संलापः, वार्तागणः, वाक्पीठं, सामाजिकमाध्यमम् (Social Media) च।

2.4 अन्तःक्रियात्मकस्य विषयवस्तुनः सुरक्षा।

2.5 विषाणुतः (Virus) सङ्गणकस्य सुरक्षा।

अन्वितिः – 3 शिक्षाक्षेत्रे सूचनासम्प्रेषणप्रविध्योः प्रयोगः

3.1 शब्दसंसाधकम्, शब्दसंसाधनम्, विस्तीर्णपत्रम्, प्रस्तुतिः, अङ्कीयमाध्यमम्, आरेखचित्रणम्, चलचित्राणि, चित्रचालनम् एतेषां शैक्षिकोपयोगिताश्च।

3.2 बहुमाध्यमीयविषयवस्तु – बहुमाध्यमीयपुटकानि, बहुमाध्यमीय- विषयवस्तूनां समीक्षणम्, शैक्षिकोपयोगिता च।

3.3 शिक्षणाधिगमसाधनरूपेण जालस्थानानाम् उपयोगिता।

3.4 शैक्षिकविषयकजालदेशस्थानस्य अन्वेषणम्, सूचीकरणञ्च।

अन्वितिः – 4 शिक्षायां जनसञ्चारसाधनानि

4.1 जनसञ्चारसाधनानाम् अर्थः, महत्त्वं, भेदाश्च।

4.2 पारम्परिकजनसञ्चारसाधनानि – नाटकम्, नृत्यम्, पुत्तलिकाक्रीडा च।

4.3 आकाशवाणीकार्यक्रमाणाम् अभिलेखनं, प्रसारणं, तस्य गुणाः, दोषाः च। विषयाणां चयनं, पाण्डुलिपिलेखनम्, शिक्षणे अस्य महत्त्वम्, शिक्षणे श्रव्यसम्मेलनस्य, अन्तः क्रियात्मकाकाशवाणीसम्मेलनस्य च भूमिका।

4.4 दूरदर्शनम् – कार्यक्रमाणाम् अभिलेखनं, प्रसारणञ्च, तस्य गुणाः, दोषाः च। अनुदेशने, प्रशिक्षणे च सीमितावर्तदूरदर्शनस्य, शैक्षिकदूरदर्शनस्य च उपयोगिता।

4.5 बालकानां कल्पनाविकासे सञ्चरच्चित्राणाम् (Animation) उपयोगिता।

4.6 जनसञ्चारसाधनदृष्ट्या शिक्षायां CIET, IGNOU, SIET, UGC, EDUSAT, NCERT संस्थानां च प्रयोगाः।

अन्वितिः – 5 शोधकार्ये सूचनासम्प्रेषणप्रविधेः उपयोगिता

5.1 शोधकार्ये सूचनासम्प्रेषणप्रविध्योः उपयोगिता।

5.2 सम्मेलने संगोष्ठ्याञ्च पत्रप्रस्तुतीकरणे उभयोः उपयोगिता।

5.3 सम्बद्धसाहित्यम् पुस्तक-पत्रिकादीनामध्ययनाय अन्तर्जालस्य उपयोगिता।

5.4 अभिचारकस्य (Wizard) माध्यमेन सारणीनां, रेखाचित्राणां च निर्माणम्।

Semester - II

Second Paper

Information & Communication Technology in Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objective :

On Completion of this Course, the Student will be able to:

- Understand the Utility of Communication Technology and Information Technology in Teaching-Learning.
- Understand the different components of Computer.
- Know the utility of Computer Technology in Teaching-Learning, Training and Research Works.
- Know the Instructional use of Internet.

Unit 1: Information and Communication Technology:

1.1 Basics of Information and Communication - Nature and scope of Communication System - Sender, Receiver, Message and Medium.

1.2 Types of Communication.

1.3 Information Technology and Communication Technology in Teaching-Learning.

1.3.1 Classroom and ICT.

1.3.2 School Management and ICT.

1.3.3 Analysis and its Utility of Teaching aids in Instruction and Learning.

Unit 2: Computer and Education

2.1 Introduction to Computer, Working Style, its parts and Functions.

2.2 The Internet and World Wide Web - Nature and Utility.

2.3 Communication through Web - E-Mail, Chat, Newsgroups, forums and Social Media.

2.4 Security related to interactive Content.

2.5 Security from virus

Unit 3: Application of Information Communication Techniques in the field of Education

3.1 Word Processors, Word processing, Spreadsheets, Presentation, Digital Media, Graphics, Photographs, animations and their Education Implications.

3.2 Multimedia Content - Multimedia Packages, Critical analysis of multimedia content and their Educational Implications.

3.3 Utility of websites as a teaching-learning Instrument.

3.4 Search and listing of Educational Websites.

Unit 4: Mass Media in Education

4.1 Meaning, Importance and Different Mass Media.

4.2 Traditional Mass Media - Drama, Dance, and Puppet Play.

4.3 Writing Script for AIR Programmes û Broadcast its Merits and Demerits. Selection of Topics, Script Writing its Importance in Teaching, Role of Interaction, Radio-Conference and Audio Conference in Teaching.

4.4 Television - Writing Script to Programmes, Telecast its Merits and Demerits. Utility of CCTV and Educational Television in Instruction and Training.

4.5 Utility of Animation films for the Development of children's imagination.

4.6 Uses of Mass-Media in Education by CIET, IGNOU, SIET, UGC, EDUSAT, and NCERT

Unit 5: Utility of ICT in Research Work

5.1 Utility of ICT in Research work.

5.2 Utility of ICT for paper presentations in seminars and conferences.

5.3 Utility of Internet for studying the related Literature, Books, Journals Etc.

5.4 Creating graphs and charts by using wizard.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. पाण्डेय, एस्. एल्.; शिक्षणस्यायोजनप्रविधिः, अक्षरप्रकाशनम्, जयपुरम्, 2006

2. मित्तल, सन्तोष; शैक्षिक तकनीकी एवं कक्षा, कक्ष प्रबन्ध, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर, सातवाँ संस्करण, 2011
3. शर्मा, सुदेश कुमार; शैक्षिकप्रविधिशास्त्रम्, दीपमाधव प्रकाशनम्, जयपुरम्, 2006
4. मिश्र, रमाकान्त; शैक्षिकप्रविधिः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी, 2006
5. पात्र, वृन्दावन; कक्षासंप्रेषणम्, तीरतरङ्ग प्रकाशनम्, भुवनेश्वर
6. पात्र, वृन्दावनः; शिक्षणस्य वैज्ञानिकाधारः, अनन्ताक्षरप्रकाशन, पुरी
7. कुलश्रेष्ठ, एस्. पी.; शैक्षिक तकनीकी के मूल आधार, 11 वां संशोधित संस्करण, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, 2009
8. सिंह, मयाशङ्कर; शिक्षण तकनीकी एवं शिक्षा के नूतन आयाम, अध्ययन पब्लिशर्स, दिल्ली, 2006
9. Sharma, T.K. Singh, Y.K. Updhyaya Brijesh; ‘Educational Technology Teaching and Learning’ A.P.H. publishing, corporation New Delhi, 2006
10. Bhatnagar, R.K.; ‘Educational Technology and Management’ APH publishing corporation, New Delhi
11. Bhatia, S.K.; Method of Teaching Accounts ‘Institute of Advanced Study Education Unit, New Delhi, 1995
12. Dale, E.; (Ed.) ‘Audio-Visual Methods in Teaching’ Holt Rinehart and winston (III Edition preferred) New York, 1973.
13. Green, E. J.; ‘The Learning process and programme Instruction’ Holt Rinehart and Winston, New York, 1960.
14. Sharma, R.A.; ‘Technology of Teaching’, International Publishing House, Meerut, 1980.
15. Agarwal, J.C.; ‘Educational Technology Management’ Vinod Pustak Mandir, Agra, 2003.
16. Agarwal, Rashmi; ‘ Educational Technology and Conceptual understanding Prabhat Prakashan, New Delhi, 2001.
17. Brown, J.W.; Hercheroa, A.V.; Instruction Technology Media and Method’ Mcgraw Hill Book Company, New York, 1977.
18. Sahoo, P.K.; ‘Educational Technology in Distance Education’, Arawati Publication, New Delhi, 1999.
19. Sharma, R.A.; ‘Technology of Teaching’ Teacher Behavior, Loyal book Depot, Meerut, 1980.

द्वितीयसत्रार्द्धम्

तृतीयपत्रम्

ज्ञानम्, अधिगन्ता अधिगमप्रक्रिया च

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- ज्ञानम्, अधिगन्ता, अधिगमप्रक्रिया इत्येतेषां महत्त्वं भेदञ्च अवगच्छेयुः।
- अनुप्रयुक्तमनोविज्ञानत्वेन शिक्षामनोविज्ञानस्य सम्प्रत्ययं सिद्धान्तान् चावगच्छेयुः।
- शिक्षायाः मनोवैज्ञानिकसिद्धान्तानां निहितार्थान् जानीयुः।
- विविधक्षमतानां विकासस्य मूल्याङ्कनस्य च प्रक्रियाम् अवगच्छेयुः।

अन्वितिः - 1 अधिगमः, अधिगमप्रक्रिया च

1.1 ज्ञानम्, अधिगन्ता, अधिगमप्रक्रिया - भारतीयचिन्तनम्।

1.2 अधिगमस्य अधिगमप्रक्रियायाः चार्थः।

1.3 अधिगमप्रक्रियायां वातावरणस्य भूमिका।

1.4 अधिगमप्रक्रियायां प्रभावोत्पादकानि कारकाणि।

1.5 प्रभावी अधिगमः, अधिगमविकृतिः च।

अन्वितिः - 2 अधिगन्तुः व्यवहारस्य विकासः

2.1 सामान्य-जैविक-सिद्धान्ताः।

2.2 आनुवंशिकतायाः, वातावरणस्य च मध्ये अन्तःक्रिया।

2.3 वैयक्तिकविकासे बालानां पालनपोषणप्रभावः।

2.4 भाषात्मकविकासः - पियाजे-व्यागोत्सकी-चोमस्की महोदयानां विचाराः।

2.5 सञ्ज्ञानात्मकविकासः- आधुनिकमनोवैज्ञानिकानां मतानुसारम्।

अन्वितिः - 3 अधिगमसिद्धान्ताः

3.1 व्याकरण-न्याय-मीमांसाशास्त्रेषु अधिगमस्वरूपम्।

3.2 सञ्ज्ञानात्मकाः अधिगमसिद्धान्ताः।

3.2.1 टॉलमैन्-महोदयस्य अधिगमसिद्धान्तः।

3.2.2 पियाजे-महोदयस्य अधिगमसिद्धान्तः।

3.3 व्यवहारवादिनः अधिगमसिद्धान्ताः।

3.3.1 हल्-महोदयस्य अधिगमसिद्धान्तः।

3.3.2 गुथरी-महोदयस्य अधिगमसिद्धान्तः।

3.4 गेस्टाल्ट्-अधिगमसिद्धान्तः।

अन्वितिः - 4 अभिप्रेरणम् अवधानं स्मृतिश्च

4.1 अभिप्रेरणस्य अर्थः, सामान्याभिप्रेरणात्मकसम्प्रत्ययः।

4.2 अभिप्रेरणस्य मूलप्रवृत्ति-चालकप्रोत्साहनसिद्धान्ताः, आकाङ्क्षास्तरः च।

4.3 अभिवृत्तिः, अधिगमे तत्प्रभावस्य।

4.4 अभिरुचिः तन्मापनञ्च।

4.5 आत्मसम्प्रत्ययः - अर्थः सिद्धान्ताः च।

4.6 अवधानम्, अर्थः, विभाजनं, चयनात्मकावधानस्य सिद्धान्तः प्रतिमानं च।

4.7 तात्कालिकस्थायिस्मृतिः - अर्थः, स्वरूपं, प्रकारः, मापनञ्च।

अन्वितिः - 5 बुद्धिः

5.1 बुद्धिः - पाश्चात्यं, भारतीयञ्च स्वरूपम्।

5.2 गॉर्डन्-महोदयस्य बहुमुखबुद्धिसिद्धान्तः।

5.3 गिल्फोर्ड्-महोदयस्य संरचनासिद्धान्तः।

5.4 गोलमैन्-महोदयस्य संवेगात्मकबुद्धिसिद्धान्तः।

5.5 बुद्धिमापनम्।

Semester - II
Third Paper
Knowledge, Learner and Learning Process

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives -

On Completion of this Course the student will be able to:

- Know the Difference and Importance of Knowledge, Learner and Learning Process.
- Understand the Concept and Principles of Education Psychology as Applied Psychology.
- Know the implications of Psychological Theories for Education.
- Understand the process of Development and Assessment of Various Abilities.

Unit 1: Learning and Learning process

1.1 Knowledge, Learner, Learning Process - Indian View.

1.2 Meaning of Learning and Learning Process.

1.3 Role of Environment in Learning Process.

1.4 Effective Factors in Learning Process.

1.5 Effective Learning and Learning disorders.

Unit 2: Development of learner's Behavior

2.1 Basic Genetic principles.

2.2 Interaction between Heredity and Environment.

2.3 Impact of child rearing practices on development of the individual.

2.4 Language development - Views of Piaget, Vygotsky and Chomsky.

2.5 Cognitive development - Contemporary views of Psychologists

Unit 3: Theories of Learning

3.1 Nature of Learning - Vyakarana, Nyaya and Mimamsa Shastras.

3.2 Cognitive Theories of Learning

3.2.1 Learning Theory of Tolman.

3.2.2 Learning Theory of Piaget.

3.3 Behaviourist Theories.

3.3.1 Learning Theory of Hull.

3.3.2 Learning Theory of Guthrie.

3.4 Gestalt Theory.

Unit 4: Motivation, Attention and Memory

4.1 Meaning of Motivation, Basic Motivational Concept.

4.2 Instinct Drive and Incentive Theories of Motivation, Level of Aspiration.

4.3 Attitude and its effect on Learning.

4.4 Interest and Its Measurement.

4.5 Self concept - Meaning and Principles.

4.6 Attention, Meaning and Distraction, Theories and Models of Elective Attention.

4.7 Long and short term Memory - Meaning, Nature, Type and Measurement.

Unit - 5 Intelligence

5.1 Nature of Intelligence - Western and Indian views

5.2 Gardner's Theory of Multiple Intelligence.

5.3 Guilford's Structural Theory.

5.4 Coleman's Theory of Emotional Intelligence.

5.5 Measurement of Intelligence.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. सिंहः, फतेह; शिक्षामनोविज्ञानम्, आदित्य प्रकाशन्, जयपुरम्

2. सिंह, अरुणकुमार; शिक्षा मनोविज्ञान, भारती भवन, आगरा

3. जायसवाल, सीताराम; भारतीय मनोविज्ञान और शिक्षा, आर्य बुक डिपो, दिल्ली
4. पाण्डेय, के. पी.; नवीन शिक्षा मनोविज्ञान, विश्वविद्यालय प्रकाशन, बनारस, 2005
5. चौबे, एस्. पी.; शिक्षा मनोविज्ञान, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा
6. पाण्डेय, एस्. आर्.; शिक्षा मनोविज्ञान, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा
7. त्रिपाठी, शालीग्राम; शैक्षिक मनोविज्ञान, वैंकटेश प्रकाशन, नई दिल्ली, 1998
8. पाठक, आर्. पी.; उच्च शिक्षा मनोविज्ञान – एक परिचय, राधा प्रकाशन, अंसारी रोड, दरियागंज, दिल्ली, 2006
9. Bernard H. W.; Psychological of Learning & Teaching, McGraw Book Company
10. Chouhan, S.S.; Advanced Educational Psychology, Vikas Publishing House, New Delhi.

द्वितीयसत्रार्द्धम्

चतुर्थपत्रम् (ऐच्छिकम्)

मूल्यशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- भारतीय-भारतीयेतरस्रोतसामाधारेण मूल्यानां सम्प्रत्ययमहत्त्वयोरवबोधने समर्थाः स्युः।
- मूल्यानां वर्गीकरणं, प्रभेदान् चावगच्छेयुः।
- मूल्यशिक्षायाः अवधारणां, शिक्षणविधीन्, उपागमान्, मूल्याङ्कनप्रविधींश्च अवगच्छेयुः।

अन्वितिः - 1 मूल्यानि

1.1 मूल्यम् - अर्थः प्रकृतिः च।

1.2 मूल्यस्रोतांसि -

1.2.1 भारतीयस्रोतांसि - वेदः, स्मृतिः, भगवद्गीता च । महात्मागांधी, रवीन्द्रनाथटैगोरः, स्वामी विवेकानन्दः, डा. एस्. राधाकृष्णन् इत्येतेषां चिन्तनानि।

1.2.2 भारतीयेतरस्रोतांसि - कुरान्, बाइबिल । प्लेटो, रूसो, हरबर्ट, जानड्यूवी, मेरिया मांटेसरी इत्येतेषां चिन्तनानि।

अन्वितिः - 2 मूल्यानां वर्गीकरणम्

2.1 भौतिक-सामाजिक-नैतिक-आध्यात्मिकानि च मूल्यानि।

2.2 मूल्यानां प्रभेदाः - जैविकानि, मनोवैज्ञानिकानि, सामाजिकानि, पारिष्थितिकानि च।

2.3 मूल्यशिक्षाया उपागमाः -

2.3.1 मूल्यस्पष्टीकरणोपागमः।

2.3.2 मूल्यविश्लेषणोपागमः।

अन्वितिः - 3 मूल्यनिर्धारकाः

3.1 मूल्यनिर्धारकाः - संस्कृतिः, धर्मः, अभ्यासः, विचाराश्च।

3.2 भौतिक-सामाजिक-नैतिक-आर्थिक-धार्मिकमूल्यानां च पारस्परिकसंघर्षः।

3.3 मूल्यशिक्षायां विद्यालयाध्यापकयोः भूमिका।

अन्वितिः - 4 मूल्याधारित-अध्यापकशिक्षा

4.1 मूल्यशिक्षा - सम्प्रत्ययः, आवश्यकता, व्यक्तित्वविकासे च भूमिका।

4.2 अध्यापकशिक्षायां मूल्यशिक्षायाः महत्त्वम्।

4.3 समसामयिकसमाजे मूल्यशिक्षायाः आवश्यकता।

4.4 मूल्यानां मूल्याङ्कनप्रविधयः।

अन्वितिः - 5 मूल्यविकासप्रक्रिया

5.1 वैयक्तिकरूपेण जीवनप्रक्रियारूपेण च मूल्यानां विकासः।

5.2 शिक्षायाः अभिन्नाङ्गत्वेन मूल्यशिक्षणम्।

5.3 मूल्यशिक्षणविधयः।

Semester - II
Fourth Paper (Optional)
Value Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives :

On Completion of this Course the student will be able to:

- Understand the Concept and Importance of Values on the bases of Indian and Non-Indian Sources.
- Understand the Classification of Values.
- Understand the Concept of Value Education, Teaching Methods, Approaches and Evaluation Techniques.

Unit - 1 Values

1.1 Meaning and Nature of Values

2.2 Value sources

1.2.1 Indian sources - Veda, Smriti and Bhagavadgita. Views of - Mahatma Gandhi, Rabindranath Tagore, Swami Vivekananda and S. Radhakrishnan.

1.2.2 Non-Indian Sources - Quran, Bible. Views of - Plato, Rousseau, Herbart, John Dewey and Maria Montessori.

Unit - 2 Classification of Values

2.1 Material, Social, Moral and Spiritual Values.

2.2 Types of Values - Biological, Psychological, Social and Ecological.

2.3 Approaches of Value Education.

2.3.1 Value Clarification Approach

2.3.2 Value Analysis Approach

Unit - 3 Value Decisive

3.1 Value Decisive - Culture, Religion, Practice and Thoughts.

3.2 Value Conflicts among Material, Social, Moral, Economic and Religious Values.

3.3 Role of Teacher and School in Value Education.

Unit - 4 Value-oriented Teacher Education

4.1 Value Education - Concept, Need and Role in Personality Development.

4.2 Importance of Value Education in Teacher Education.

4.3 Need of Value Education in Contemporary Society.

4.4 Evaluation Techniques of Values.

Unit - 5 Process of Value Development

5.1 Development of Values as personal and life-long process.

5.2 Teaching of Values as an Integral part of Education.

5.3 Methods of Teaching Values.

सन्दर्भग्रन्थः (Reference Books)

1. जय; मूल्य, पर्यावरण और मानव अधिकार, सिप्रा पब्लिकेशन्, दिल्ली
2. शर्मा, आर्. ए.; मानव मूल्य एवं शिक्षा, आर्. लाल बुक डिपो, मेरठ
3. पाण्डेय, रामशकल; मूल्य शिक्षा के परिप्रेक्ष्य, आर्. लाल बुक डिपो, मेरठ
4. पाण्डेय, ओमप्रकाश; वैदिक शिक्षा के आदर्श एवं मूल्य, महर्षि सान्दीपनी, राष्ट्रीय वेदविद्या संस्थान, उज्जैन
5. लोढा, महावीर मल; नैतिक शिक्षा विविध आयाम, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर
6. त्यागी, जी. एस्. डी.; शिक्षा के सामान्य सिद्धान्त, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा
7. Chilkara, M. G; Education and Human Values-A.P.H. Publishing , New Delhi
8. Gandhi, K. K.; Value Education- Gyan Publishing House, New Delhi
9. Kar, N.N.; Value Education- The Associated Publishers, Delhi
10. Mukherji, R. K.; The Social Structure Of Values- Macmillan & co. London.

द्वितीयसत्रार्द्धम्

चतुर्थपत्रम् (ऐच्छिकम्)

प्रौढशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- प्रौढशिक्षायाः महत्त्वम्, आवश्यकतां चावगच्छेयुः।
- प्रौढसाक्षरतायाः प्रक्रियाम् अवगच्छेयुः।
- प्रौढशिक्षा योजनानां क्रियान्वयनं जानीयुः।
- प्रौढशिक्षाप्रदानस्य विविधप्रविधीन् अवगच्छेयुः।

अन्वितिः - 1 भारते प्रौढशिक्षा

1.1 स्वातन्त्र्योत्तरभारते प्रौढशिक्षा।

1.2 प्रौढशिक्षायाः कार्यक्रमाः।

1.3 साक्षरतान्दोलनम् - आवश्यकता समस्याश्च।

1.4 राष्ट्रियसाक्षरताभियानम्।

अन्वितिः - 2 प्रौढशिक्षायाः प्रभावककारकाणि

2.1 संसाधनानि।

2.2 समयबद्धयोजना।

2.3 राजनैतिकप्रतिबद्धता।

2.4 प्रौढेभ्यः अधिगमसामग्री।

अन्वितिः - 3 प्रौढमनोविज्ञानम्

3.1 प्रौढाधिगमः - दशाः, नियमाः, समस्याश्च।

3.2 प्रौढसाक्षरतायाः सम्प्रत्ययः, स्वरूपञ्च।

3.3 प्रौढसाक्षरताभियानं तत्प्रकार्याणि च।

अन्वितिः - 4 प्रौढशिक्षायाः पाठ्यक्रमः विधयश्च

4.1 प्रौढशिक्षा - त्रिचरणात्मकः पाठ्यक्रमः।

4.2 प्रौढेभ्यः भाषाशिक्षणविधयः - वर्णमालाविधिः, माण्डोपद्धतिः, आदर्शपद्धतिः च।

4.3 वृत्ताध्ययनम्, वादविवादः च।

4.4 प्रौढशिक्षाशिक्षकः - स्वरूपं विशेषताश्च।

अन्वितिः - 5 प्रौढशिक्षणसाधनानि

5.1 प्रौढशिक्षणे दृश्यश्रव्यसाधनानि।

5.2 प्रतिभागिनां सामूहिकगतयः, लाभश्च।

5.3 प्रक्षेपितसाधनानि, तन्निर्माणम् उपयोगाश्च।

5.4 प्रौढशिक्षायां जनसञ्चारसाधनानि।

Semester- II

Fourth Paper (Optional)

Adult Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives :

On Completion of this Course the Student will be able to;

- Understand the Importance and Need of Adult Education.
- Know the process of Adult Literacy.
- Know the Implementation of Plans for Adult Education.
- Know the Various Techniques to impart Adult Education.

Unit - 1 Adult Education in India

1.1 Adult Education in Post-independent India.

1.2 Adult Education Programmes.

1.3 Need of Literacy Movement, Its Problems.

1.4 National Literacy Mission.

Unit - 2 Effective Factors of Adult Education

2.1 Resources.

2.2 Time-bound Plan.

2.3 Political Commitment.

2.4 Learning Material for Adults.

Unit - 3 Adult Psychology

3.1 Conditions, Rules and Problems of Adult Learning.

3.2 Concept and Nature of Adult Literacy.

3.3 Adult Literacy Mission and its Functions

Unit-4 Curriculum and Methods of Adult Education

4.1 Three step Curriculum of Adult Education.

4.2 Methods of Language Teaching for Adults - Letter Method, Mando Method and Ideal Method.

4.3 Case Study and Debate.

4.4 Form and Characteristics of Adult Education Teacher.

UNIT-5 Teaching Aids for Adults

5.1 Audio-Visual Aids for Adult Teaching.

5.2 Group Mobility of Participants and its benefits.

5.3 Projective Aids, its Preparations and Usages.

5.4 Mass-Media in Adult Education.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. पाण्डेय, रामशकल, मिश्र, करूणाशंकर; प्रौढशिक्षा, विनोदपुस्तकमन्दिर, आगरा (उत्तरप्रदेश)
2. शर्मा, सुदेश कुमार; प्रौढ शिक्षा, दीपमाधवप्रकाशन, जयपुर, 2006
3. द्विवेदी, जगदीश्वर; प्रौढ साक्षरता कार्यक्रम, नहेरू युवा केन्द्र संगठन, इलाहाबाद, 1989
4. शिवपुरी, पी. एन्.; राष्ट्रीय प्रौढ शिक्षा कार्यक्रम : प्रौढ शिक्षक प्रशिक्षण, साक्षरता निकेतन, लखनऊ, 1987
5. Ansari, N. A; Adult Education in India, S. Chand& Company LTD., New York, 1986
6. Bordin, C; Adult Education in India, Nachiketa Publication Ltd., Mumbai, 1973
7. Boramani, C; A Literary Journey, Indian Adult Education Association, New Delhi û 1973
8. Dutta, S. C. & fischer, H. J.; Traning of Adult Education, Shakuntala Publishing House, 1972

द्वितीयसत्रार्द्धम्

पञ्चमपत्रम् (ऐच्छिकम्)

समावेशात्मकशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- विभिन्नावश्यकतावतां बालानाम् आवश्यकतानुगुणमुपायान् जानीयुः।
- समावेशात्मकशिक्षासंवर्धनाय सम्बद्धानां भूमिकाम्, उत्तरदायित्वं च अवगच्छेयुः।
- समावेशात्मकशिक्षाविकासाय उपलब्धसहकारिसेवानां प्रयोगे समर्थाः भवेयुः।

अन्वितिः - 1 समावेशात्मकशिक्षा

1.1 समावेशात्मकशिक्षा - अर्थः आवश्यकता च।

1.2 समावेशात्मकशिक्षायां विभिन्नावश्यकतावतां बालानां शिक्षायाः ऐतिहासिकं परिप्रेक्ष्यम्।

1.3 समेकितशिक्षायाः लाभः।

अन्वितिः - 2 विशिष्टबालानाम् अधिगमावश्यकता

2.1 विशिष्टबालानां सामाजिक-शैक्षिक-अधिगमक्रियाकलापस्य मुख्यधारा- कक्षासु अन्तर्भावः।

2.2 भारतीयपरिप्रेक्ष्ये समावेशात्मकशिक्षाविषये परम्परागतविश्वासः वस्तुस्थितिः च।

2.3 प्राथमिक-माध्यमिकशिक्षायाः सार्वभौमीकरणक्रियायां समावेशात्मकशिक्षाव्यूहरचना, तत्प्रभावश्च।

2.4 रचनात्मकक्रियाकलापसन्दर्भे गणकार्यं, सम्मिश्रसमूहः, विभिन्नस्तरीयाधिगमः, सहकार-अधिगमः योग्यतासंवर्धनं सहाध्यायिकृताध्यापनम् इति समावेशात्मकव्यूहानाञ्च प्रभावः।

अन्विति: - 3 पाठ्यचर्याचयनम्

3.1 शारीरिकदृष्ट्या विशिष्टबालानां कृते पाठ्यचर्याचयनम् - अर्थः आधारः च।

3.1.1 दृष्टिबाधिताः, श्रवणबाधिताः, अस्थिबाधिताः च।

3.1.2 प्रतिभाशालिनः, मन्दितमतयः, सामाजिकदृष्ट्या सांवेगिकदृष्ट्या च विशिष्टाः बालाः।

3.2 सामाजिकाध्ययनशिक्षणे, भाषाशिक्षणे, योगाभ्यासे, चित्रकलायां, नाटकादिषु च समावेशात्मक-शिक्षाव्यूहरचनार्थं निर्देशनम्।

अन्विति: - 4 समावेशात्मकशिक्षायाम् अध्यापकसन्नाहः

4.1 माध्यमिकविद्यालयेषु प्रचलितशैक्षिककार्यकलापनिरीक्षणम्।

4.2 समावेशात्मकशिक्षायां माध्यमिकस्तरे शिक्षकाणां, शिक्षकप्रशिक्षकाणां च कौशलानि।

4.3 समावेशात्मकशिक्षाप्रोत्साहनाय राष्ट्रिय-अन्ताराष्ट्रियाभिकरणानां (संस्थाः विश्वविद्यालयाः) भूमिका ।

अन्विति: - 5 समावेशात्मकसहायकसेवा

5.1 सहायकसेवानां सम्प्रत्ययः, महत्त्वञ्च।

5.2 समावेशात्मकशैक्षिकोपागमाः।

Semester - II

Fifth Paper (Optional)

Inclusive Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Understand the Diverse needs of Children and Ideas according to their Need.
- Know for promoting Inclusive Education and Understanding the roles and Responsibilities of all concerned.
- Apply existing support services for the Development of Inclusive Education.

Unit 1 - Inclusive Education

1.1 Meaning and Need of Inclusive Education.

1.2 Historical Perspectives in Inclusive Education of Children with Diverse needs.

1.3 Advantages of Integrated Education.

Unit 2 - Learning Need of Special Children

2.1 Social - Academic Learning activities with inclusion of Special Children in mainstream Classrooms.

2.2 Traditional belief and Facts of Inclusive Education with reference to Indian context.

2.3 Inclusive Educational Strategies and their implications for Universalization of Elementary and Secondary Education.

2.4 Effectiveness of Inclusive Strategies such as Group Work, Cluster Grouping, Different Levels of Learning, Co-operative Learning and Peer Tutoring in the Context of Constructivism.

Unit 3 - Selection of Curriculum

3.1 Meaning and base for Selection of Curriculum for Special Children from Physical Point of View.

3.1.1 Visual, Hearing and Physically Challenged.

3.1.2 Intellectual, Mentally Challenged in the View of Social and Emotional Special Children.

3.2 Guidance regarding Inclusive Education Strategies for Teaching School Studies, Language Teaching, Practice of Yoga, Heritage Art and Drama etc.

Unit 4 - Teacher Preparation for Inclusive Education

4.1 Observation of Existing Educational Programmes offered in Secondary Schools.

4.2 Skills of Teachers and Teacher Educators for Secondary Education in Inclusive Education.

4.3 Role of different National and International Agencies (Institutions, Universities) in Promoting Inclusive Education.

Unit 5 - Supportive Services for Inclusion

5.1 Concept and Importance of supportive services.

5.2 Educational Innovation for Inclusive Education.

सन्दर्भग्रन्था: (Reference Books)

1. दोसाझ, एन्. एल्.; समस्या बालक, हरियाणा गन्थ अकादमी, चण्ढीगढ, 1979
2. Ainscow, M.; Booth. T; The Index for Inclusion: Developing learning and participation in Schools. Bristol: Center for Studies in Inclusive Education, 2003
3. Ahuja, A., Jangira, N.K.; Effective Teacher Training; Cooperative Learning Based Approach: National Publishing House, New Delhi, 2002
4. Jangira N.K. Mani, M.N.G., Integrated Education for Visually Handicapped, Gurgaon, Old Subjimandi, Academic Press, 1990
5. Jha, M., Inclusive Education for all: Schools Without Walls, Chennai, Heinemann Educational publishers, Multivista Global Ltd., 2002
6. Sharma, P.L.; Teachers Handbook on IED- Helping children with special needs NCERT Publication, 1990
7. Sharma P.L.; Planning Inclusive Education in Small Schools, R.I.E. Mysore, 2003

द्वितीयसत्रार्द्धम्

पञ्चमपत्रम् (ऐच्छिकम्)

शैक्षिकप्रविधिः

पूर्णाङ्काः – 100

बाह्याङ्काः – 80

आन्तरिकाङ्काः – 20

उद्देश्यानि –

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः –

- शैक्षिकप्रविधेः अर्थं, प्रकृतिं, क्षेत्रं, महत्त्वं चावगच्छेयुः।
- शिक्षायाः प्रणाली–उपागमं, संप्रेषणसिद्धान्तान्, संप्रेषणसाधनानि चावगच्छेयुः।
- अनुदेशनप्रारूपं जानीयुः।
- स्वाधिगमसामग्र्याः विकासस्य प्रक्रियां जानीयुः।
- दृश्यश्रव्यसाधनानि प्रयोक्तुं प्रभवेयुः।
- विविधविधानुदेशनसामग्र्याः निर्माणे क्षमाः स्युः।
- शैक्षिकप्रविधेः नवाचारान्, उदीयमानानां प्रवृत्तीश्च अवबुध्येरन्।

अन्वितिः – 1 शैक्षिकप्रविधिः –

1.1 अर्थः, प्रकृतिः, क्षेत्रं, महत्त्वञ्च।

1.2 शैक्षिकप्रविधेः प्रकाराः – शिक्षणप्रविधिः, अनुदेशनप्रविधिः, व्यवहारप्रविधिः च।

1.3 शैक्षिकप्रविधेः उपागमाः – यन्त्रांशोपागमः तन्त्रांशोपागमः च।

1.4 शैक्षिकप्रविधेः क्रमिकविकासः।

1.5 भारतवर्षे शैक्षिकप्रविधिसंस्थानानि – CIET, EMRC, IGNOU, SIET, UGC

अन्वितिः – 2 शिक्षा–सम्प्रेषणप्रणाली

2.1 प्रणाली – अर्थः, विकासः, घटकाः च, लक्ष्यनिर्धारणम्, शिक्षणम्, अधिगमश्च, शिक्षणाधि–

गमप्रबन्धनम्, कार्यविश्लेषणम्, विषयवस्तुविश्लेषणम्, सन्दर्भविश्लेषणम्, मूल्याङ्कनव्यूहरचना च।

2.2 सम्प्रेषणम् - अर्थः, तत्त्वानि, प्रकाराः च।

2.3 संप्रेषणस्य सिद्धान्ताः, प्रक्रिया, बाधकतत्त्वानि च।

2.4 शिक्षणस्तराः - बोधस्तरः, स्मृतिस्तरः चिन्तनस्तरः च।

2.5 शिक्षा, प्रशिक्षणयोः स्वरूपम् - गुरुमुखाध्ययनं, दूरस्थाध्ययनं, अन्यप्रकाराध्ययनं च।

अन्वितिः - 3 अनुदेशनात्मकप्रारूपम्

3.1 अनुदेशनात्मकप्रारूपस्य सम्प्रत्ययः, प्रक्रिया च।

3.2 अभिक्रमितानुदेशनम् - स्वरूपं, विकासः निर्माणञ्च।

3.3 सङ्गणकसहकृतानुदेशनम् - विशिष्य संस्कृतशिक्षासन्दर्भे।

3.4 क्षमताधारितशिक्षणम्।

3.5 वैयक्तिकानुदेशनम्।

3.6 सहयोगात्मकाधिगमः।

अन्वितिः - 4 शिक्षणप्रतिमानानि

4.1 अवधारणा, आव्यूहरचना, उपयोगिता च।

4.2 शिक्षणप्रतिमानप्रकाराः -

4.2.1 मनोवैज्ञानिकशिक्षणप्रतिमानानि।

4.2.2 अध्यापकशिक्षाप्रतिमानानि।

4.2.3 आधुनिकशिक्षणप्रतिमानानि।

अन्वितिः - 5 शैक्षिकप्रविधौ नवीनप्रवृत्तयः

5.1 शैक्षिकप्रविधौ नवीनप्रवृत्तयः - अन्तःक्रियात्मकदृश्यम्, दृश्यपाठ्यम्, मायूखतन्तुप्रविधिः (Optical fibre Technology), पाशवृत्तकम् (laser Disc), च।

5.2 दूरसम्मलेनस्य प्रक्रिया, सङ्घटनञ्च।

5.3 मुक्तविद्यालयः मुक्तविश्वविद्यालयश्च।

5.4 आभासीयविश्वविद्यालयः।

5.5 भारतवर्षे शैक्षिकप्रविधौ अभिनवशोधप्रवृत्तयः।

Semester - II

Fifth Paper (Optional)

Educational Technology

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:-

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Understand the Meaning, Nature, Scope and Importance of Educational Technology.
- Understand the System Approach Communication Theories and Modes of Communication.
- Know the Instructional Design.
- Know the Process of Development of Self-learning Material.
- Apply Audio-Visual Aids.
- Develop the production of different Types of Instructional Material.
- Know the New Innovations and Future Rejuneation of Educational Technology.

Unit 1 - Educational Technology

1.1 Meaning, Nature, Scope and Importance.

1.2 Types of Educational Technology - Teaching Technology, Instructional Technology and Behaviour Technology.

1.3 Approaches of Educational Technology - Hardware Approach, Software Approach and Systems Approach

1.4 Gradual Development of Educational Technology.

1.5 Major Institutions of Educational Technology - CIET, EMRC, IGNOU, SIET, and UGC.

Unit 2 - Education and Communication System

2.1 Meaning, Development and its Components, Goal Setting, Teaching and learning, Management of Teaching Learning, Task Analysis, Content Analysis, Context Analysis and Evaluation Strategies.

2.2 Communication - Meaning, Factors and Types.

2.3 Theories of Communication, Process and Barrier Factors.

2.4 Levels of Teaching - Understanding, Memory and Thinking.

2.5 Form of Education and Training - Face to Face Learning, Distance Learning and other alternative Learning.

Unit 3 - Instructional Design

3.1 Concept and Process of Instructional Design.

3.2 Programme Instruction - Nature, Development and Construction.

3.3 Computer Assisted Instruction û Especially in the Context of Sanskrit Education.

3.4 Competency based Teaching.

3.5 Personalized Instruction.

3.6 Co-operative Learning.

Unit 4 - Models of Teaching

4.1 Meaning, Utility and Preparation of Strategy.

4.2 Types of Teaching Models.

4.2.1 Psychological Teaching Models.

4.2.2 Teaching Education Models.

4.2.3 Modern Teaching Models.

Unit 5 - New Trends of Educational Technology

5.1 New Trends in Educational Technology - Interactive Video, Video-Text, Optical Fibre Technology and Laser Disc.

5.2 Process and Organization of Teleconferencing.

5.3 Open School and Open University.

5.4 Virtual University.

5.5 New Research Trends in Educational Technology in India.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. पाण्डेय, एस्. एल्.; शिक्षणस्यायोजनप्रविधिः, अक्षरप्रकाशनम्, जयपुरम्, 2006
2. शर्मा, सुदेश कुमार; शैक्षिकप्रविधिशास्त्रम्, दीपमाधव प्रकाशनम्, जयपुरम्, 2006
3. मिश्र, रमाकान्त; शैक्षिकप्रविधिः, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी, 2006
4. पात्र, वृन्दावन; शिक्षणस्य वैज्ञानिकाधारः, अनन्ताक्षरप्रकाशन, पुरी
5. पात्र, वृन्दावनः; कक्षासंप्रेषणम्, तीरतरङ्ग प्रकाशनम्, भुवनेश्वर
6. बालाजी, आर्.; बोधनसमीक्षा, मान्यता प्रकाशन, नई दिल्ली
7. मित्तल, सन्तोष; शैक्षिक तकनीकी एवं कक्षा कक्ष प्रबन्ध, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर, सातवाँ संस्करण, 2011
8. कुलश्रेष्ठ, एस्. पी.; शैक्षिक तकनीकी के मूल आधार, 11 वां संशोधित संस्करण, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, 2009
9. पंत, रजनीकान्त; प्राचीन सभ्यताओं विज्ञान एवं तकनीक, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर
10. Adam, D. M.; Computer & Teacher Training Practical Guide, The Haworth pren, Inc. N. Y., 1985
11. Behera, S. C.; Educatioanl Television Programmes, Deep & Deep Publications, New Delhi, 1991
12. Das, R. C.; Educational Technology - A Basic Text, Sterling Publishers Pvt. Ltd., 1993
13. Hass, K. B.; Packer, H. Q.; Preparation and use of Audio Visual Aids, 3rd Edition, Prentice Hall, Inc., 1990
14. Mukhopadhyaya, M.; Educational Technology - Year Book 1988, All India Association for Educational Technoligy, New Delhi, 1990
15. Sharma, B. M.; Media & Education, Common Wealth Publishers, New Delhi, 1994
16. Venkataiah, N.; Educational Technology, APH Publishing Corporation, New Delhi, 1996
17. Chauhan, S.S.; A Text Book of Programme Instruction, 2nd Edition, Sterling Publishers Pvt. Ltd., New Delhi/Bangalore
18. Ruhela, S. P.; Some Aspects of Educational Technology, 2001
19. Sharma, R. A.; Programmed Instruction - An Instrictional Technology, Loyal Book Dept., Meerut (U. P.)

Shiksha-Acharya (M.Ed.)
शिक्षाचार्यः (एम्.एड्.)
IIIrd Semester
(तृतीयसत्रार्द्धम्)

क्र.सं. Sr. No.	सैद्धान्तिकपत्राणि Theory Papers	बाह्याङ्काः External Marks	आन्तरिकाङ्काः Internal Marks	पूर्णाङ्काः Total Marks
	अनिवार्यपत्राणि	**Compulsory Papers**		
1.	संस्कृतशिक्षायां नवीनप्रवृत्तयः New Trends in Sanskrit Education	80	20	100
2.	शैक्षिकानुसन्धानम् आनुमानिकसाङ्ख्यिकी च Educational Research & Inferential Statistics	80	20	100
	ऐच्छिकपत्राणि	**Optional Papers**		
3.	तुलनात्मकशिक्षा Comparative Education अथवा (or) पर्यावरणशिक्षा तत्पुनरुद्धारश्च Environmental Education and its Restoration	80	20	100
	प्रायोगिकम्	**Practicals**		**(75)**
1.	शैक्षणिकलेखनकौशलविकासः Development of Academic Writing Skill	-	-	15
2.	शोधप्रस्तावलेखनकार्यशाला Workshop on writing Synopsis	-	-	10
3.	अनुसन्धानोपकरणनिर्माणम् Preparation of research tools	-	-	20
4.	प्रशिक्षुता Internship	-	-	30
			Total Marks	**375**

तृतीयसत्रार्द्धम्

1. शैक्षणिकलेखनकौशलविकासः **15 अङ्काः**

छात्राणां लेखनकौशलविकासाय

* वाक्यलेखनाभ्यासः
* अनुच्छेदलेखनाभ्यासः
* अनुवादलेखनाभ्यासः
* ग्रन्थसमीक्षालेखानाभ्यासः चेति

अभ्यासं कारयित्वा

शिक्षास्त्रिकक्षायाः किमपि पत्रमादाय तत्पत्रान्तर्गतं किमप्येकं शीर्षकमाश्रित्य व्यवस्थितरूपेण पाठनकर्मणि उपकारकबिन्दूनां (Notes) सविस्तरं लेखनं विधातुम् अपेक्षितस्थलेषु छात्रावबोधनदृष्ट्या उदाहरणानां शिक्षणोपकरणानाञ्च उल्लेखनार्थमपि छात्राः प्रेरणीयाः।

2. शोधप्रस्तावलेखनकार्यशाला **10 अङ्काः**

एषा कार्यशाला पञ्चदिवसात्मिका भविष्यति। तत्रादौ दिनद्वयं यावत् छात्रावबोधनार्थं विभागीयाचार्याः शोधप्रस्तावलेखनस्य प्रक्रियां प्रारूपञ्च प्रकटीकरिष्यन्ति। अवशिष्टेषु त्रिषु दिनेषु शिक्षाचार्यच्छात्राः विषयचयनम्, शीर्षकनिर्धारणम्, शोधसंक्षिप्तिकाञ्च विरचयितुं मार्गदर्शनं लभेरन्। कस्यचित् स्थानीयविषयविशेषज्ञस्य अपि मार्गदर्शने सहयोगो भवितुमर्हति। शिक्षाचार्यच्छात्राः कार्यशालायाः पश्चात् तदग्रिमसप्ताहे अनिवार्यतया शोधप्रस्तावस्य प्रारूपं समर्पयेयुः। छात्रस्य मार्गदर्शकः विभागाध्यक्षश्च शोधप्रस्तावस्य गुणवत्ताधारेण मूल्याङ्कनं करिष्यतः।

3. अनुसन्धानोपकरणनिर्माणम् **20 अङ्काः**

अनुसन्धानकार्ये तथ्यसङ्कलनार्थमुपकरणानि आवश्यकानि भवन्ति। तदर्थम् अनुसन्धानोपकरणानि व्यवहारे वर्तन्ते। अनुसन्धाकर्मणि एकस्योपकरणस्य बहूनामुपकरणानां वा प्रयोगो भवितुमर्हति। उपकरणानि च बहुविधानि तेषां निर्माणकौशलं छात्रेषु भवेदिति प्रायोगिककार्यस्यास्योद्देश्यम्।

(1) अन्वेषणपत्रम् (Enqiry Form)

प्रश्नावली, अनुसूची, परीक्षणसूची, क्रमनिर्धारणमापनी, प्राप्ताङ्कपत्रम्, अभिवृत्तिमापनी, न्यादर्शः।

(2) मापकोपकरणानि (Appraisal Instruments) परीक्षाः, आविष्कारिकाः, मितयः, सामाजिकमितयः, प्रक्षेपमितयः च।

(3) पर्यवेक्षणम्

(4) साक्षात्कारः

(5) समाजमितिः

(6) मनोवैज्ञानिकपरीक्षाः – उपलब्धिः, अभियोग्यता, अभिरुचिः, बुद्धिः, व्यक्तित्वमापनम्, अभिवृत्तिमापनी इत्युल्लिखितेभ्यः बहुविधोपकरणेभ्यः केषाञ्चनोपकरणानां निर्माणं छात्राः गणशः कुर्युः।

छात्रस्य उपकरणचयनम्, प्रारूपनिर्माणम्, प्रस्तुतिं च आधारीकृत्य मूल्याङ्कनं विधातव्यम्।

4. प्रशिक्षुता **30 अङ्काः**

छात्रः स्वप्रस्तावितशोधेन सह सम्बद्धानां तत्तत्पुस्तकालयेषु कार्यस्थलेषु च उपलब्धानां शोध-प्रबन्धानां साहित्यानाञ्च अध्ययनं समीक्षणञ्च करिष्यति। अस्मिन्नेव क्रमे लघुशोधप्रबन्धदृष्ट्या सम्पन्नसम्बद्धशोधग्रन्थानां सूचीम् अपि निर्मातुं शक्नोति। ततः शोधप्रस्तावानुसारेण विद्यालयादिषु कार्यक्षेत्रेषु प्रस्ताविते न्यादर्शे परीक्षणादिकं विधाय दत्तांशानां संग्रहणं (Data Collection) करिष्यति। अस्यां प्रशिक्षुतायामेव शिक्षाचार्यच्छात्राः शिक्षाशास्त्रिकक्षायाः विद्यार्थिनां विद्यालयीयप्रशिक्षुताकाले तेषाम् पाठानामपि अवलोकनं कर्तुं प्रभवन्ति। मूल्याङ्कनदायित्वं छात्रस्य मार्गदर्शकस्य भविष्यति।

3rd Semester

1. Development of education writing skill - 15 Marks

To develop educational writing skill-

* Practice of writing sentences.
* Practice of writing paragraphs.
* Practice of translation.
* Practice of writing criticis on books.

Preparing systematic notes for the teaching of Shiksha-Shastri Classes and the content should be realted to Shiksha-Shastri syllabus. Students should be motivated to use examples of teaching aids according to understanding of the students for the development of writing skill of the students exercise of sentence writing.

2. Workshop of research proposal writing - 10 Marks

This workshop will be of five days for the first two days departmental professors will demonstrate the procedure of research proposal writing for students. In the rest of three days. Shiksha-Acharaya of research synopsis. Lical subject experts can also co-operate to guide the students. After atending workshop Shiksha-Achary students will surely submit the Performa of research proposal. Student's guide and HOD will evaluate the quality of research proposal.

3. Preparation of the Research Tools 20 Marks

The tools for facts finding are essential for research. So, the research tools are in use. Either one or more tools of application should be in use for research activities. The purpose of the practicial is to make sure that the students are capable in making many a number of research tools. The main aims of the practical work are to enhance preparation skill of students.

(1) Enquiry Forms

Questionnaire, Appendix, Testing List, Categorization Scale, Maks-list, Attitude Scale and sampling.

(2) Appraisal Instruments

Exams, Inventory, Metrics, Socio-metrics, Projective-metrics.

(3) Supervision

(4) Interview

(5) Socio-metry

(6) Psychological Tests-The students should be able to do any of the apparatus regarding the listed points suc as : Achievement, Aptitude, Interest, Intelligence, Personality Rating and Aptitude Rating.

The Evaluation is to be done on the basis of the tool selection, preparation of Design and and presention.

4. Internship - 30 Marks

With his/her proposed research work students will study and do criticism of related dissertation, literature available in libraries and work places. In this reference, students can also prepare bibliography according to dissertation. Later, according to research proposals students will go to schools or work places and by administrating a test on proposed sample he/she will do data colection. In this period of internship, Shiksha-Acharya Students also observe Shiksha-Shastri students in their school internship time and student's guide will evaluate them.

तृतीयसत्रार्द्धम्

प्रथमपत्रम्

संस्कृतशिक्षायां नवीनप्रवृत्तयः

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- संस्कृतशिक्षणे रुचिं दक्षतां च प्राप्नुयुः।
- संस्कृतशिक्षायां नवीनोपागमानाम् अवगमनाय आवश्यकज्ञानं प्राप्नुयुः।
- संस्कृतक्षेत्रे नवीनानुसन्धानप्रक्रियायाः पाठसमालोचनप्रविधीनां च परिचयमवाप्नुयुः।
- संस्कृतक्षेत्रे मूल्याङ्कनपद्धतीनां प्रयोगे समर्थाः भवेयुः।
- वैज्ञानिकयुगेऽस्मिन् संस्कृतस्य प्रचारप्रसाराय योग्याः भवेयुः।

अन्वितिः - 1 संस्कृतप्रचारोद्यमाः

1.1 संस्कृतशिक्षणे दृश्य-श्रव्योपकरणानां प्रयोगः।

1.2 संस्कृतशिक्षणे अभिरुच्युत्पादनोद्यमाः।

1.3 संस्कृतसम्भाषणशिबिराणि तच्छिक्षणपद्धतिश्च।

1.4 भाषाप्रदर्शिनी संस्कृतविज्ञानप्रदर्शिनी च।

अन्वितिः - 2 उपागमाः

2.1 संस्कृतशिक्षणे नवीनोपागमानां सम्प्रत्ययः।

2.2 मौखिकोपागमः।

2.3 सम्प्रेषणात्मकोपागमः।

2.4 संरचनात्मकोपागमः।

2.5 सूक्ष्मशिक्षणम्।

2.6 अभिक्रमिताधिगमः।

अन्वितिः - 3 विविधाभिकरणानि

3.1 संस्कृतशिक्षाप्रचारे विविधसंस्थानां योगदानम्।

3.2 संस्कृतविश्वविद्यालयाः।

3.3 संस्कृत-विद्वत्परिषदः (Sanskrit Academies)।

3.4 शासकीयसंस्थाः।

3.5 शासकीयेतरसंस्थाः।

3.6 संस्कृतक्षेत्रे विविधपुरस्काराः।

3.7 संस्कृते मुद्रितमाध्यमम्।

अन्वितिः - 4 संस्कृते अनुसन्धानम्

4.1 संस्कृते विविधानि अनुसन्धानक्षेत्राणि।

4.2 पाठसमालोचनप्रविधयः।

4.3 संस्कृतशिक्षणानुसन्धानयोः सङ्गणकम्।

अन्वितिः - 5 संस्कृते मूल्याङ्कनप्रणाली

5.1 अर्वाचीनाः संस्कृतमूल्याङ्कनपद्धतयः विविधपरीक्षणानि।

5.2 प्रश्नपत्रनिर्माणम् - उद्देश्याधारितमूल्याङ्कनम्, दक्षताधारितमूल्याङ्कनम्, उपलब्धिपरीक्षण-निर्माणम्, प्रश्नपत्ररूपरेखानिर्माणं च।

5.3 परीक्ष्यांशानां विविधप्रकाराणां गुणाः दोषाः च।

5.4 सततं-समग्रञ्च मूल्याङ्कनं श्रेणीव्यवस्था च।

Semester- III

First Paper

New Trends in Sanskrit Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:-

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Gain Interest and Capability in Sanskrit Teaching.
- Understand new approaches in Sanskrit Education.
- Know Techniques of Textual Criticism and New Research Process in Sanskrit field.
- Develope Competency to applying evaluation systems in Sanskrit field.
- Propagate Sanskrit in the Present Scientific era.

Unit-1 Sanskrit Propagation

1.1 Using Audio-Visual Aids in Sanskrit Teaching

1.2 Efforts to create interest in Sanskrit Teaching

1.3 Spoken Sanskrit Camps and its Methodology

1.4 Language Exhibition and Sanskrit Science Exhibition

Unit-2 Approaches

2.1 Concept of new approaches in Sanskrit Teaching

2.2 Oral Approach

2.3 Communication Approach

2.4 Structural Approach

2.5 Micro Teaching

2.6 Programmed Learning

Unit-3 Various Agencies

3.1 Contribution of Various Institutions in Propagating Sanskrit

3.2 Sanskrit Universities

3.3 Sanskrit Academies

3.4 Government Institutions

3.5 NGOs

3.6 Various awards in Sanskrit

3.7 Print Media in Sanskrit

Unit- 4 Research in Sanskrit

4.1 Different Areas of Research in Sanskrit

4.2 Techniques of Textual Criticism

4.3 Computer in Sanskrit Teaching and Research

Unit-5 Evaluation System in Sanskrit

5.1 Modern Sanskrit Evaluation Systems & Various Test

5.2 Setting of Question paper - Objective-based Evaluation, Competency-based Evaluation, and Construction of Achievement Test, Designing blue print of question paper.

5.3 Different types of Test items - Merits and Demerits.

5.4 Continuous and Comprehensive Evaluation and Grading System.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. मित्तल, सन्तोष; संस्कृतशिक्षणम्, नवचेतना पब्लिकेशन्स्, जयपुर, 2006
2. मूर्तिः, साम्बशिवकम्भम्पाटि; संस्कृतशिक्षणम्, दीपशिखा प्रकाशन, जयपुर, 2006
3. झा, उदयशंकर; संस्कृतशिक्षणम्, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी, 2011
4. शास्त्री, वासुदेव; क्रियात्मक संस्कृत शिक्षण, राष्ट्रिय संस्कृत संस्थान, जनकपुरी, नई दिल्ली, 1998

5. गुलेरी, विद्याधर शर्मा; संस्कृत में विज्ञान, संस्कृतभारती, माता मन्दिर गली, झण्डेवालान्, नई दिल्ली, 2000
6. विश्वास; कौशलबोधिनी, संस्कृतभारती, माता मन्दिर गली, झण्डेवालान्, नई दिल्ली, 2005
7. मिश्र, प्रभाशंकर; संस्कृतशिक्षण, हरियाणा साहित्य अकादमी, चण्डीगढ, 1984
8. Bhatia, K., Bhatia, B. D.; The Principles and Methods of Teaching, Doaba House, Nai Sadak, New Delhi

तृतीयसत्रार्द्धम्

द्वितीयपत्रम्

शैक्षिकानुसन्धानम् आनुमानिकसाङ्ख्यिकी च

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- शोधप्रस्तावस्य विकासात्मकप्रविधीन् अवगच्छेयुः।
- न्यादर्शस्य अर्थं प्रविधींश्च जानीयुः।
- प्रदत्तसङ्कलनोपकरणानां विविधरूपाणि अभिजानीयुः।
- प्रदत्तानां विश्लेषणाय विभिन्नसाङ्ख्यिकीयपरीक्षणानि विजानीयुः।

अन्वितिः - 1 अनुसन्धानस्य उपकरणानि प्रविधयश्च

1.1 निरीक्षणम्।

1.2 साक्षात्कारः।

1.3 अनुसूची।

1.4 प्रश्नावली।

1.5 अभिरुचि-आविष्कारिका।

1.6 चिह्नाङ्कनसूची।

1.7 अभिवृत्तिमापनी।

1.8 मनोवैज्ञानिकपरीक्षणानि, तन्निर्माणञ्च - निष्पत्ति-बुद्धि-अभिरुचि-व्यक्तित्वतालिका-अभियोग्यता-परीक्षणानि।

1.8.1 उपलब्धिपरीक्षणम्

1.8.2 बुद्धिपरीक्षणम्

1.8.3 अभिरुचिपरीक्षणम्

1.8.4 व्यक्तित्वाविष्कारिका अभियोग्यता

1.8.5 अन्तर्वृत्तिपरीक्षणम्

अन्विति: - 2 प्रदत्तसङ्कलनम्

2.1 मुख्यगौणस्रोतोभ्य: प्रदत्तसङ्कलनम्।

2.2 न्यादर्शप्रक्रिया:।

2.3 न्यादर्शप्रकारा: - यादृच्छिक:, निर्यादृच्छिकश्च।

2.4 उपकरणस्य प्रशासनम्, प्रदत्तानाम् अङ्कनं सारणीकरणञ्च।

अन्विति: - 3 प्रदत्तानां विश्लेषणम्

3.1 प्रदात्तानां गुणात्मक-सङ्ख्यात्मकविश्लेषणम्।

3.2 वर्गीकरणम् श्रेणीकरणञ्च।

3.3 अर्थापादनम् (Interpretation)।

अन्विति: - 4 शोधप्रतिवेदनलेखनम्

4.1 संरचना।

4.2 संरूपणम्।

4.3 उद्धरणानि।

4.4 ग्रन्थसूची।

4.5 परिशिष्टानि।

4.6 टङ्कणम्।

4.7 शोधसार:।

अन्विति: - 5 साङ्ख्यिकी

5.1 सामान्यसम्भाव्यतावक्र:।

5.1.1 विशेषता: अनुप्रयोगश्च।

5.1.2 विषमता (Skewness) ककुदता (Kurtosis) च

5.2 मानकत्रुटि:।

5.3 सार्थकतापरीक्षणम्, टी-परीक्षणम्, काई-वर्गपरीक्षणम्, एफ-अनुपातपरीक्षणम्।

Semester - III

Second Paper

Educational Research and Inferential Statistics

Total Marks - 100

External Marks : 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Know the Techniques of Developing a Research Proposal.
- Understand the Meaning and Techniques of sampling.
- Know the various types of tools of Data Collection.
- Know various Statistical Tests for Data Interpretation.

Unit - 1. Tools and Techniques of Research

1.1 Observation

1.2 Interview

1.3 Schedule

1.4 Questionnaire

1.5 Interest inventory

1.6 Check list

1.7 Attitude scale

1.8 Psychological Tests and Test Construction

1.8.1 Achievement Test

1.8.2 Intelligence Test

1.8.3 Interest Test

1.8.4 Personality Inventory

1.8.5 Aptitude Test

Unit - 2. Collection of Data

2.1 Data from Primary and Secondary sources

2.2 Sampling - Procedures

2.3 Types of sampling - Random and Non-Random

2.4 Administration of Tool, Scoring and Tabulation of data

Unit-3 Analysis of Data

3.1 Analysis of Qualitative and Quantitative data

3.2 Classification and Categorization

3.3 Interpretation

Unit-4 Writing of Research Report:

4.1 Structure

4.2 Formation

4.3 Quotations

4.4 Bibliography

4.5 Appendices

4.6 Typing

4.7 Research Summary

Unit - 5 Statistics

5.1 Normal probability curve

5.1.1 Properties and Application.

5.1.2 Skewness and Kurtosis.

5.2 Standard Error.

5.3 Test of Significance - t-test, chi-square and F-ratio Test.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. श्रीवास्तव, बीना मनोवैज्ञानिक प्रयोग एवं परीक्षण, मोतीलाल बनारसीदास, दिल्ली
2. सुखिया, एस्. पी. शैक्षिक अनुसन्धान के मूल तत्त्व, लायन बुक डिपो, मेरठ, 1974
3. श्रीवास्तव, डी. एन्. अनुसन्धान विधियाँ, साहित्य प्रकाशन, आगरा

4. रायजादा, विपिन शिक्षा में अनुसन्धान के आवश्यक तत्त्व, राजस्थान हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर
5. तिवारी, गोविन्द शैक्षिक एवं मनोविज्ञान अनुसन्धान के मूल आधार, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, 1979
6. भार्गव, महेश आधुनिक मनोवैज्ञानिक परीक्षण एवं मापन, एच. जी. भार्गव बुक हाऊस, आगरा, 1971
7. त्रिपाठी, जयगोपाल मनोवैज्ञानिक अनुसन्धान पद्धतियाँ, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, 1995
8. Freeman, Theory and Practice of Psychlogical testing, Rincehart and winston, Holt, New York, 1898
9. Romal, J. F.; Introduction to Research Procedures in Education, Harpar Brothers, New York, 1968
10. Wilson, E. B.; Introduction to Scientific Research, Mc-Grow-Hill Book Co., New York, 1972

तृतीयसत्रार्द्धम्

तृतीयपत्रम् (ऐच्छिकम्)

तुलनात्मकशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- आधुनिकपरिप्रेक्ष्ये तुलनात्मकशिक्षायाः सम्प्रत्ययमवगच्छेयुः।
- तुलनात्मकशिक्षायाः तत्सिद्धान्तानां च विविधान् शैक्षिकविभागान् परिजानीयुः।
- विविधदार्शनिकोपागमानां सम्प्रत्ययम् अभिजानीयुः।

अन्वितिः - 1 तुलनात्मकशिक्षा

1.1 सम्प्रत्ययः, उद्देश्यानि, महत्त्वं क्षेत्रञ्च।

1.2 तुलनात्मकशिक्षायाः विज्ञानम्।

1.3 तुलनात्मकशिक्षायाः अभिवृद्धिः विकासश्च।

अन्वितिः - 2 तुलनात्मकशिक्षाया अध्ययनोपागमाः

2.1 ऐतिहासिकोपागमः।

2.2 दार्शनिकोपागमः।

2.3 साङ्ख्यिक्युपागमः।

2.4 वैश्विकोपागमः।

अन्वितिः - 3 तुलनात्मकशिक्षायाः अध्यापनविधयः

3.1 वर्णनात्मकविधिः।

3.2 साङ्ख्यिकीयविधिः।

3.3 ऐतिहासिकविधिः।

3.4 समाजशास्त्रीयविधिः।

3.5 विश्लेषणात्मकविधिः।

अन्वितिः - 4 तुलनात्मकशिक्षायाः प्रभावोत्पादकघटकाः

4.1 भौगोलिकघटकः।

4.2 भाषावैज्ञानिकघटकः।

4.3 दार्शनिकघटकः।

4.4 धार्मिकघटकः।

4.5 लोकतान्त्रिकघटकः।

अन्वितिः - 5 तुलनात्मकशिक्षायां नवप्रवर्तनानि

5.1 विश्वे तुलनात्मकशिक्षा।

5.2 वैश्विकतुलनात्मकशिक्षायाः भारतीयपरिप्रेक्ष्यम्।

5.3 राष्ट्रियमूल्याङ्कनप्रत्यायनपरिषदि मुक्तविद्यालयेषु उच्चशिक्षाक्षेत्रेषु च तुलनात्मकशिक्षायाः नवप्रवर्तनानि।

5.4 सामान्यशिक्षायां तुलनात्मकशिक्षायाः नवप्रवर्तनानि।

Semester - III

Paper - III (Optional)

Comparative Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course the student will be able to:

- Understand the concept of Comparative Education in Modern Perspective.
- Understand the different Educational Divisions of Comparative Education and their principles.
- Understand the Concept of Various Philosophical approaches.

Unit - 1 Comparative Education

1.1 Definition, Aims, Importance and Scope of Comparative Education.

1.2 Science of Comparative Education.

1.3 Growth and Development of Comparative Education.

Unit - 2. Approaches to the study of Comparative Education

2.1 Historical Approach

2.2 Philosophical Approach

2.3 Statistical Approach

2.4 Global Approach

Unit - 3 Methods of Study of Comparative Education

3.1 Descriptive Method

3.2 Statistical Method

3.3 Historical Method

3.4 Sociological Method
3.5 Analytical Method

Unit - 4 Effective Factor of Comparative Education

4.1 Geological factor
4.2 Linguistic factor
4.3 Philosophical factor
4.4 Religious factor
4.5 Democratic factor

Unit - 5 New Trends in the field of Comparative Education

5.1 Comparative Education in the World
5.2 Globalized Comparative Education in Indian Perspective.
5.3 New Trends of Comparative Education in the field of NAAC, Open Universities and Higher Education.
5.4 New Trends of Comparative Education in General Education.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. पाठक, आर्. पी.; निर्देशन एवं तुलनात्मक शिक्षा का आधार, कनिष्का पब्लिशर्स एवं डिस्ट्रीब्युटर्स, नई दिल्ली, 2012
2. चौबे, सरयू प्रसाद; तुलनात्मक शिक्षा, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, 2008
3. शर्मा, आर.ए. तुलनात्मक शिक्षा; सूर्या पब्लिकेशन्स, दिल्ली, 2014
4. Sharma, Archana; Comparative Education. An Analysis, Ancient Publishing House, New Delhi, 2011
5. Sodhi, T.S.; Comparative Education, Vikas Publishing House, 6th Edition, Delhi - 1998
6. Chaube, S. P.; Chaube, A., Comparative Education, Vikas Publishing House, 2nd Edition, 2009
7. Nordtveit, Bjorn; H, Comparative Education Review, Comparative & International Education Society, University of Massachnsetts - Amherst.

तृतीयसत्रार्द्धम्

तृतीयपत्रम् (ऐच्छिकम्)

पर्यावरणसंरक्षणं तत्पुनरुद्धारश्च

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- पर्यावरणस्य संरक्षणमहत्त्वं जानीयुः।
- वन्यजीवानां सुरक्षायाः महत्त्वम् अवगच्छेयुः।
- पर्यावरणसंरक्षणे समाजस्य विविधाङ्गानां भूमिकां परिचिनुयुः।

अन्वितिः - 1 पर्यावरणास्यावश्यकता

1.1 पर्यावरणसंरक्षणस्य तत्पुनरुद्धारस्य च आवश्यकताव्याप्त्योः महत्त्वम्।

1.2 विभिन्नपारिस्थितिकतन्त्राणां संरचना प्रकार्याणि च।

1.3 बृहज्जैवविविधताराष्ट्रत्वेन भारतम्।

1.4 प्राकृतिकसंसाधनानां संरक्षणे व्यक्तेः भूमिका - जलम्, ऊर्जाः, खाद्यं च।

1.5 प्रदूषणनिरोधने व्यक्तेः भूमिका - वायुः जलं च।

अन्वितिः - 2 पर्यावरणविशेषताः

2.1 प्राकृतिकसंसाधानप्रबन्धने समुदायसहभागिता - जलं, वनं, मृदा वायुः च।

2.2 आदिवासिजीवनसन्दर्भे निर्वनीकरणप्रभावः।

2.3 सन्धारणात्मकभूम्युपयोगप्रबन्धनम्।

2.4 जैवविविधतासंरक्षणे पारम्पारिकज्ञानं च।

2.5 विकासात्मकयोजनाः - शासकीयोपक्रमाः तेषां जैवविविधतासंरक्षणे प्रभावश्च।

अन्वितिः - 3 पर्यावरणप्रभावः

3.1 उपभोक्तृवादः, अपशिष्टजननं तत्प्रबन्धनञ्च।

3.2 ग्राम्य-नागरवसतिषु जलोपभोगप्रणाली।

3.3 पर्यावरणस्य अपकर्षः जनस्वास्थ्ये तत्प्रभावश्च।

3.4 आर्थिकाभिवृद्धिः सन्धारणात्मकोपभोगश्च।

3.5 जैवकृषिः।

अन्वितिः - 4 पर्यावरणसंरक्षणम्

4.1 विश्वस्मिन् विश्वे पर्यावरणसंरक्षणम्।

4.2 ऊर्जायाः वैकल्पिकस्रोतांसि।

4.3 पर्यावरणे प्राकृतापदां मानवजनितापदाञ्च प्रभावः।

4.4 सन्धारणात्मकाजीविकायै संसाधनानां न्यायोचितोपयोगः।

अन्वितिः - 5 पर्यावरणस्य भूमिका

5.1 पर्यावरणसंरक्षणे समाजस्य भूमिका।

5.2 पर्यावरणसंरक्षणे स्त्रीणां भूमिका।

5.3 मलिनक्षेत्रवासिनां विकासः।

5.4 पर्यावरणप्रदूषणप्रभावः - बालमृत्युः मातृकास्वास्थ्यं च।

Semester - III

Third Paper (Optional)

Environmental Conservation and Regeneration

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives :

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Know the Importance of Environmental Conservation.
- Understand the Importance of protecting wild Life.
- Know the role of various parts of Society in Environment Conservation.

UNIT-1 Need of Environment

1.1 Importance of need and scope of Environmental Conservation and Regeneration.

1.2 Structure and Functions of different Eco-systems.

1.3 India as a Mega Biodiversity Nation.

1.4 Role of individual in Conservation of Natural Resources: Water, Energy and Food.

1.5 Role of individual in Prevention of Pollution: Air and Water.

UNIT-2 Specialities of Environment

2.1 Community participation in Natural Resource Management Water, Forest, Soil and Air.

2.2 Effects of Deforestation in the context of tribal life.

2.3 Sustainable land use Management.

2.4 Traditional knowledge and Bio-diversity Conservation.

2.5 Developmental Projects - Government initiatives and their impact on Bio-diversity Conservation

UNIT-3 Effects of Environment

3.1 Consumerism, Waste Generation and its Management.
3.2 Water consumption pattern in Rural and Urban settlement
3.3 Environmental degradation and its impact on the health of people
3.4 Economic growth and Sustainable consumption
3.5 Organic Farming

UNIT-4 Preservation of Environment

4.1 Environmental Conservation in the Globalised World.
4.2 Alternative Sources of Energy.
4.3 Impact of Natural-Disaster and Man-made disaster on Environment.
4.4 Equitable uses of resources for sustainable livelihoods.

UNIT-5 Role of Environment

5.1 Role of Society in Environment Conservation.
5.2 Role of Women in Environment Conservation
5.3 Development of Inhabitants of Slum area.
5.4 Effects of Environmental Pollution - Child Mortality and Maternal Health

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. गोयल, एम्. के.; पर्यावरण शिक्षा, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, 1997
2. बाना, वीणा एवं बाना, राजीव; पर्यावरण शिक्षा, रिसर्च पब्लिकेशन्स्, दिल्ली
3. शर्मा, आर्. ए.; पर्यावरण शिक्षा, आर्. एल्. बुक डिपो, मेरठ, (उ.प्र.)
4. उपाध्याय, राधावल्लभ; पर्यावरण शिक्षा, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, (उ.प्र.)
5. वशिष्ठ, के.; पर्यावरण शिक्षा, युनिवर्सिटी बुक हाऊस, चौडा रास्ता, जयपुर (राज.)
6. पाणिग्राही, निर्मला; पर्यावरणशिक्षा, ओजस्वी प्रकाशनम्, पुरी (ओडिसा)
7. पूजा, भारती; पर्यावरण समस्या एवं समाधान, न्यू भारत पब्लिकेशन्स, सुभाष रोड, रोहतक, (हरियाणा)
8. बघेला, एच्. एस्.; पर्यावरण अध्ययन एवं शिक्षण विधियाँ, राजस्थान प्रकाशन, जयपुर
9. मित्तल सन्तोष एवं अग्रवाल मीनू; 21वीं सदी में पर्यावरण एवं पर्यावरण शिक्षा, आर. लाल बुक डिपो, मेरठ (उ.प्र.) 2010
10. Bold win, John H., Environmental Planning Management International Book Distributors, Dehradun, 1988
11. Lohani, Bindu N, Environmental Quality Management, South Asian Publisher Pvt. Ltd. , New Delhi.

Shiksha-Acharya (M.Ed.)
शिक्षाचार्यः (एम्.एड्.)
IVth Semester
(चतुर्थसत्रार्द्धम्)

क्र.सं. Sr. No.	सैद्धान्तिकपत्राणि Theory Papers	बाह्याङ्काः External Marks	आन्तरिकाङ्काः Internal Marks	पूर्णाङ्काः Total Marks
	अनिवार्यपत्राणि	**Compulsory Papers**		
1.	वैयक्तिकविकासार्थ मनोविज्ञानम् Psychology for Individual Development	80	20	100
2.	अध्यापकशिक्षा Teacher Education	80	20	100
	ऐच्छिकपत्राणि	**Optional Papers**		
3.	माध्यमिकशिक्षा Secondary Education अथवा (or) पाठ्यचर्याविकासः Curriculum Development	80	20	100
	प्रायोगिकम्	**Practical**		**(75)**
1.	द्विदिवसीया सङ्गोष्ठी Two Day Seminar	-	-	25
2.	प्रशिक्षुता Internship	-	-	50
3.	लघुशोधप्रबन्धः Dissertation	शोधप्रबन्धः(Dissertation)-75 वाक्परीक्षा(Viva) -25		100 (75+25)
		Total Marks		**475**

चतुर्थसत्रार्द्धम्

द्विदिवसीया सङ्गोष्ठी **25 अङ्काः**

सङ्गोष्ठ्यामस्यां छात्रेण शोधपत्रलेखनमादण्डानुसारेण लिखितशोधपत्रस्य प्रस्तुतिः कर्तव्या। शोधपत्रमेतत् स्तरीयपत्रिकायां मुद्रणदृष्ट्या विभागीयसम्पादकमण्डलस्य समीक्षायै अपि प्रस्तोतव्यम्। विभागाध्यक्षस्य निर्देशने विभागीयसम्पादकमण्डलस्य सदस्याः मूल्यांकनं करिष्यन्ति।

प्रशिक्षुता **50 अङ्काः**

सप्तदिवसात्मिकायां प्रशिक्षुतायाम् अस्यां शिक्षाचार्यच्छात्राः राष्ट्रियाध्यापकशिक्षापरिषदः (NCTE) मानकानुसारेण शिक्षकप्रशिक्षणसंस्थाद्वयस्य तुलनात्मकमध्ययनं करिष्यन्ति। विभागाध्यक्षस्य निर्देशने त्रिसदस्यीयसमितिः मूल्यांकनं करिष्यति।

लघुशोधप्रबन्धः **100 अङ्काः**

तृतीयसत्रार्द्धे शिक्षाचार्यच्छात्रेण स्वीकृतशोधविषये चतुर्थसत्रार्द्धान्ते निर्दिष्टविभागीयाचार्यस्य मार्गदर्शने स्वीकृतशोधप्रबन्धलेखनमानकानुसारेण लघुशोधप्रबन्धः प्रस्तोतव्यः।

4th Semester

Two days seminar - **25Marks**

In this two days seminar according to the norms of research paper writing sutdents have to present their written research paper. Students also have to present research paper for the departmental editing committee's criticism. In the direction of HOD, departmentalediting committee members will do evaluation.

Internship - **50 Marks**

According NCTE norms Shiksha-Acharya students will be comparative study of two teacher training institute in 7 days internship. In the guidence of HOD, the committee of 3 members will do evaluation.

Dissertation - **100 Marks**

In the third semester, the research topic which was selected by Shiksha-Acharya students will be submitted as a dissertation in the end of 4th semester. And this dissertation will be written in the guidence of proposed guide and according to research writing norms.

चतुर्थसत्रार्द्धम्

प्रथमपत्रम्

वैयक्तिकविकासार्थं मनोविज्ञानम्

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- वैयक्तिकविकासस्य गतिशीलताम् अवगच्छेयुः।
- मानसिकस्वास्थ्यस्य समायोजनस्य च सम्प्रत्ययम् अभिजानीयुः।
- सामाजिकविकासस्य स्वरूपं बुध्येरन्।
- मानवविकासस्य सन्दर्भे वैयक्तिक-सामाजिक-अन्तःसम्बन्धं जानीयुः।

अन्वितिः - 1 वैयक्तिकविकासस्य गतिशीलता

1.1 मानवविकाससम्प्रत्ययः

1.1.1 सामाजिकसन्दर्भे वैयक्तिकविकासप्रक्रिया।

1.1.2 वैयक्तिकभिन्नतायाः सम्प्रत्ययः।

1.2 संज्ञानात्मकचिन्तनस्य विकासः।

1.3 वैयक्तिकविकासे बुद्धेः प्रभावः।

1.4 व्यक्तित्वमूल्याङ्कनस्य निर्धारकाः।

1.5 वैयक्तिकविकासे अन्तर्वृत्तेः प्रभावः।

अन्वितिः - 2 समूहगत्यात्मकता

2.1 समूहगत्यात्मकतायाः सम्प्रत्ययः।

2.2 सामाजिकवातावरणम्, उपलब्धौ विद्यालयकक्षाकक्षस्य च प्रभावः।

2.3 संवेदना, प्रत्यक्षञ्च ।

अन्वितिः - 3 मानसिकस्वास्थ्यं समायोजनं च

3.1 समायोजनस्य मानसिकस्वास्थ्यस्य च सम्प्रत्ययः।

3.2 तन्यतायाः सम्प्रत्ययः, स्रोतांसि प्रकाराश्च।

3.3 समायोजनं तत्प्रकाराश्च, कुसमायोजनस्य समस्याः।

3.4 कुण्ठा–द्वन्द्व–चिन्तानाम् अर्थः मापनं च।

अन्वितिः - 4 मनोविज्ञानसम्प्रदायाः

4.1 मानवतावादः

4.2 संज्ञानात्मकवादः

4.3 मनोविश्लेषणवादः व्यवहारवादश्च।

अन्वितिः - 5 व्यक्तित्वस्य विविधविचाराणां समन्वयः

5.1 परिपक्वव्यक्तित्वम् - सम्प्रत्ययः।

5.2 स्थितप्रज्ञव्यक्तित्वम्।

5.3 मानसिकशक्तेः चेतनास्तरस्य विकासे योगध्यानयोः महत्त्वम्।

5.4 पञ्चकोशसिद्धान्तः।

Semester - IV
First Paper
Psychology for Individual Development

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course, the Student will be able to:

- Understand the dynamics of Individual Development.
- Understand the Concept of Mental Health and Adjustment.
- Describe the Dynamics of Social Development.
- Appreciate Inter-relatedness of Individual and Society in the context of Human Development.

Unit - 1 Dynamics of Individual Development

1.1 Concept of Human Development and Concept of Individual Development.

1.1.1 Process of Individual Development in a Social Context.

1.1.2 Concept of Individual differences.

1.2 Development of Cognitive thinking.

1.3 Impact of Intelligence on Individual Development.

1.4 Determinants of personality assessment.

1.5 Impact of Attitude in Individual Development.

Unit - 2 Group Dynamics

2.1 Concept of Group Dynamics.

2.2 Social Environment and Impact of School - Classroom on Achievement.

2.3 Sensation and Perception.

Unit - 3 Mental Health and Adjustment

3.1 Concept of Adjustment and Mental Health.

3.2 Concept, Sources and Categories of Stress.

3.3 Adjustment and its types, Problem of Maladjustment.

3.4 Frustration, Conflict and Anxiety: Meaning and Measurement.

Unit 4- Schools of Psychology

4.1 Humanism

4.2 Congnitivism

4.3 Psycho analysis and behavirsism.

Unit - 5 Synthesis of Different Views on personality

5.1 The Concept of Matured Personality.

5.2 Personality of Sthitaprajna

5.3 Importance of Yoga Meditation, Raising the Power of the Mind and the level of Consciousness.

5.4 Theory of Panchakosha.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. सिंहः, फतेह; शिक्षामनोविज्ञानम्, आदित्य-प्रकाशनम्, जयपुरम्
2. श्रीनिवासः, वि. - पद्मिमित्र, शिक्षायाः मनोवैज्ञानिकाधाराः, जगदीश संस्कृतपुस्तकालयः, जयपुरम्, 2013
3. पाण्डेय, रामशकल; शिक्षामनोविज्ञान, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा, 1998
4. भाटिया, बी. डी.; शिक्षा मनोविज्ञान तथा निर्देशन, धनपतराय एण्ड सन्स, जालन्धर, 1971
5. भार्गव, महेश; आधुनिक मनोविज्ञानिक परीक्षण एवं मापन, एच्. पी. भार्गव बुक हाऊस, आगरा, 1971
6. भार्गव, विवेक; मनोविज्ञान एवं शिक्षा में साङ्ख्यिकी तालिकाएँ, एच्. पी. भार्गव बुक हाऊस, आगरा, 2011
7. माथुर, एस्. एस्.; शिक्षा-मनोविज्ञान, अठ्ठाइसवाँ संस्करण, विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा।

8. मिश्र, आर्. एम्.; शिक्षा में मनोवैज्ञानिक (प्रयोग, परीक्षण एवं सांख्यिकी), आलोक प्रकाशन, लखनऊ, 1999
9. Delamater, John; Handbook of Social Psychology, Springer, 2003
10. Piagat, Helder J; Psychology of the child, New York Basic Books, 1969
11. Bhargav, Mahesh; Introduction of Exceptional children, New Delhi, Sterling publications Pvt. Ltd., 1964
12. Dutt, Suresh; Society and Education, New Delhi Anmol Publications, 1997
13. Dandpani, S.; Advanced Educational Psychology New Delhi Anmol Publications, 2001
14. Dececo, JP.; Psychology of Learning and Instruction, New Delhi, Practice Hall Book Co.,1979
15. Guilford, J.P.; Nature of Human Intelligence, New York Hill, 1967
16. Piaget, J; The Psychology of Intelligence , London Rutledge and Kegan Paul, 1947

चतुर्थसत्रार्द्धम्

द्वितीयपत्रम्

अध्यापकशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- भारते अध्यापकशिक्षायाः सम्प्रत्ययम् अवगच्छेयुः।
- विभिन्नेषु स्तरेषु अध्यापकशिक्षायाः समस्यासु अन्तर्दृष्टेः विकासं प्राप्नुयुः।
- अध्यापकशिक्षायां प्रायोगिकाभिवृत्तीनां विकासं कुर्युः।
- संस्कृताध्यापकशिक्षायाः इतिहासं जानीयुः ।
- अध्यापकशिक्षायां नवप्रवृत्तीः युक्तीः च अवगच्छेयुः।

अन्वितिः - 1 अध्यापकशिक्षा

1.1 अध्यापकशिक्षायाः अर्थः, प्रकृतिः, क्षेत्रञ्च।

1.2 अध्यापकशिक्षायाः आवश्यकता, महत्त्वञ्च।

1.3 विभिन्नेषु स्तरेषु अध्यापकशिक्षायाः उद्देश्यानि।

अन्वितिः - 2 भारते अध्यापकशिक्षायाः इतिहासः

2.1 स्वातन्त्र्यात्पूर्वम् अध्यापकशिक्षा।

2.2 विविधायोगेषु समितिषु च अध्यापकशिक्षासम्बन्धिन्यः संस्तुतयः।

2.3 अध्यापकशिक्षायाः सन्दर्भे विभिन्नायोगानां समितीनाञ्च संस्तुतयः।

2.4 अध्यापकशिक्षायां राष्ट्रियशिक्षानीतेः (1986) प्रभावः।

अन्विति: - 3 अध्यापकः शिक्षणवृत्तिश्च

3.1 अध्यापकाः - परिवर्तनभूमिकाः, उत्तरदायित्वानि, गुणाश्च।

3.2 वृत्तेः सम्प्रत्ययः, वृत्तिरूपेण शिक्षणम्।

3.3 विद्यालयाध्यापकानां वृत्तिनियमाः।

3.4 अध्यापकानां वृत्तिसंहिता।

3.5 अध्यापकानां सामाजिकस्थितिः।

3.6 अध्यापकस्य आगणनम् (Accountability) उत्तरदायिता च।

अन्विति: - 4 संस्कृताध्यापकशिक्षा

4.1 संस्कृताध्यापकशिक्षायाः इतिहासः।

4.2 प्राचीन-अर्वाचीनकाले संस्कृताध्यापकशिक्षा।

4.3 संस्कृताध्यापकशिक्षायाः अभिकरणानि - राज्यस्तरीयाणि, राष्ट्रस्तरीयाणि च।

4.4 संस्कृताध्यापकशिक्षायां केन्द्रीयसमविश्वविद्यालयानां भूमिका।

अन्विति: - 5 अध्यापकशिक्षायाः पाठ्यचर्या

5.1 प्राथमिकस्तरे, माध्यमिकस्तरे, उच्चतरस्तरे च अध्यापकशिक्षापाठ्यचर्या।

5.2 पाठ्यचर्यादृष्ट्या राष्ट्रियाध्यापकशिक्षापरिषदः (NCTE) भूमिका।

Semester - IV
Second Paper (Optional)
Teacher Education

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course the Student will be able to:

- Understand the Concept of Teacher Education in India.
- Develop insight into the problems of Teacher Education in different levels.
- Develop Experimental Attitude in Teacher Education,
- Know the History of Sanskrit Teacher Education.
- Understand New Trends and Techniques in Teacher Education.

Unit 1 Teacher Education

1.1 Meaning, Nature and Scope of Teacher Education.

1.2 Need and Importance of Teacher Education.

1.3 Objectives of Teacher Education at different levels.

Unit 2 History Teacher Education

2.1 Pre-Independence Teacher Education in India.

2.2 Recommendation of various Commissions and Committees concerning Teacher Education.

2.3 Impact of National Education Policy (1986) on Teacher Education system.

Unit 3 Teacher and Teaching Profession

3.1 Teachers: Changing Roles, Responsibilities and Merits.

3.2 Concept of Profession - Teaching as a profession.

3.3 Service conditions of School Teachers.

3.4 Professional Ethics for Teachers.

3.5 Social status of Teachers.

3.6 Teacher Appraisal and Accountability.

Unit - 4 Sanskrit Teacher Education

4.1 History of Sanskrit Teacher Education

4.2 Sanskrit Teacher Education in Ancient and Modern times.

4.3 Agencies of Sanskrit Teacher Education - State Level and National Level.

Unit 5 Curriculum of Teacher Education

5.1 Teacher Education Curriculum at primary, secondary and higher levels.

5.2 Role of NCTE in view of Curriculum.

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. जोशी, डॉ. प्रल्हाद; अध्यापकशिक्षा, राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरुपतिः
2. मेहता एवं जोशी; अध्यापकशिक्षा, राजस्थान अकादमी, जयपुर
3. शर्मा, आर्. ए.; अध्यापक शिक्षा, लायल बुक डिपो, मेरठ 1993
4. मेहता, चतरसिंह; शिक्षक प्रशिक्षण के सिद्धान्त एवं समस्याएँ, हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर, 1973
5. ओड, एल्. के; शिक्षा में नूतन आयाम, हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, जयपुर 1998
6. शुक्ल रमाशंकर; शिक्षक शिक्षा दशां एवं दिशा, अक्षत प्रकाशन, 36 खारोल कालोनी, फतेहपुरा, उदयपुर, प्रथमसंस्करण, 1989
7. सक्सेना, एन्. आर्., मिश्रा, बी. के., मोहन्ती, आर्. के.; अध्यापक शिक्षा, आर्. लाल बुक डिपो, निकट राजकीय इन्टर कॉलेज, मेरठ, 2008
8. भट्टाचार्य, डॉ. जी. सी.; अध्यापक शिक्षा, श्री विनोद पुस्तक मन्दिर, आगरा
9. National Policy on Education, Govt of India, 1986.
10. NCTE. Policy Perspective in Teacher Education- Critique and Documentation, NCTE, New Delhi, 1998
11. Siddiqui, M.A.; In Service Education of Teachers. NCERT., New Delhi, 1993.
12. Report of the National Communication on Teachers, 1983-85
13. National Curriculum Frameworks for Teacher Education, 2009, NCERT, 2005
14. National Curriculum Framework on School Education, NCTE, 1998: Perspectives in Teacher Education.

चतुर्थसत्रार्द्धम्

तृतीयपत्रम् (ऐच्छिकम्)

माध्यमिकशिक्षा

पूर्णाङ्काः - 100

बाह्याङ्काः - 80

आन्तरिकाङ्काः - 20

उद्देश्यानि -

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः -

- माध्यमिक-उच्चतरमाध्यमिकशिक्षयोः प्रकृतिं क्षेत्रं पद्धतिं च अवगच्छेयुः।
- स्वान्त्र्योत्तरभारते माध्यमिक-उच्चतरमाध्यमिकशिक्षायाः विकासस्थितिं परीक्षेरन्।
- माध्यमिकशिक्षासमस्यानां समाधाने समर्थाः भवेयुः।

अन्वितिः - 1 माध्यमिकशिक्षा उच्चतरमाध्यमिकशिक्षा च

1.1 प्रकृतिः, क्षेत्रं, प्रकार्याणि प्रणाल्यश्च।

1.2 माध्यमिकोच्चतरमाध्यमिकशिक्षयोः स्थितिः।

1.3 किशोराणां शिक्षणाधिगमप्रक्रिया।

1.4 बहुमुखबौद्धिकयोग्यतायै शिक्षा।

अन्वितिः - 2 माध्यमिकशिक्षायाः समस्याः उपहुतयः च

2.1 माध्यमिकशिक्षायाः सार्वभौमीकरणे समस्याः उपहुतयः (Challenges) च।

2.2 माध्यमिकस्तरे वैकल्पिकाध्यापनस्य समस्याः व्यूहाश्च।

2.3 माध्यमिकशिक्षायाः समस्याः उपहुतयः व्यूहाश्च - उपलब्धता, नामाङ्कनम्, उपलब्धिः, विद्यालयत्यागः, शैक्षिकावसराणां समानता इत्येतेषाञ्च सन्दर्भे।

अन्वितिः - 3 भारते माध्यमिक-उच्चतरमाध्यमिकस्तरीया अध्यापकशिक्षा

3.1 सेवापूर्व-अध्यापकशिक्षा सेवारत-अध्यापकशिक्षा - सम्प्रत्ययः, प्रकृतिः, उद्देश्यानि, क्षेत्रञ्च।

3.2 भारते माध्यमिक-उच्चतरमाध्यमिकस्तरे अध्यापकशिक्षायाः विकासः।

3.3 अध्यापकशिक्षाव्यवस्थासम्बद्धाः संस्तुतयः (विविधायोगानां समितीनां च सन्दर्भे)।

3.4 अध्यापकशिक्षाव्यवस्थायां राष्ट्रियशिक्षानीतेः (1986) प्रभावः।

अन्वितिः - 4 मूल्याकलनं मूल्याङ्कनं च

4.1 निर्माणात्मकं योगात्मकं च मूल्याङ्कनम्।

4.2 असन्दर्भितं, मानकसन्दर्भितं च मूल्याङ्कनम्।

4.3 विद्यालयानुभवानां प्रशिक्षुताकार्यक्रमाणाञ्च मूल्याङ्कनम्।

4.4 शिक्षणदक्षतायाः मूल्याकलनं - मानदण्डः, उपकरणानि प्रविधयश्च।

अन्वितिः - 5 माध्यमिकशिक्षायाः पाठ्यचर्या

5.1 विद्यालयपाठ्यचर्याविकाससिद्धान्ताः।

5.2 माध्यमिक-उच्चमाध्यमिकस्तरयोः पाठ्यचर्याविकासः।

5.3 पाठ्यचर्यानिर्माणे समस्याः उपहुतयः च।

Semester - IV
Third Paper (Optional)
Secondary Education

Total Marks - 100
External Marks: 80
Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of the Course the Student will be able to:

- Understand the Nature, Scope and Method of Secondary and Senior Secondary Education
- Examine the status of Development of Secondary and Senior Secondary Education in India after Independence.
- Know and Answer the Problems of Secondary Education.

UNIT-1 :- I Secondary and Senior Secondary Education

1.1 Nature, Scope, Function and Systems of Secondary and Senior Secondary Education.

1.2 Status of Secondary and Senior Secondary Education.

1.3 Process of Teaching-learning of Adolescent.

1.4 Education for Multiple Intelligence

UNIT-2: Problems of Secondary Education

2.1 Problems and Challenges related to Universalization of Secondary Education.

2.2 Problems and Strategies of Alternative Teaching at Secondary Stage.

2.3 Problems, Challenges and Strategies in the Context of Availability, Enrolment, Achievement, Dropout, Equality of Educational Opportunities.

UNIT-3: Teacher Education at Secondary and Senior Secondary Level in India

3.1 Pre-Service and In-service Teacher Education: Concept, Nature, Objectives and Scope.

3.2 Development of Teacher Education in India at Secondary and Senior Secondary Level.

3.3 Recommendations of various Commissions and Committees concerning Teacher Education System.

3.4 Impact of NPE, 1986 on Teacher Education System.

UNIT-4: Assessment and Evaluation

4.1 Formative and Summative Evaluation.

4.2 Norm-referenced and Criterion-referenced Evaluation.

4.3 Assessment of Teaching Proficiency: Criterion, Tools and Techniques.

UNIT-5 : Curriculum of Secondary Education

5.1 Principles of School Curriculum Development.

5.2 Curriculum Development at Secondary and Senior Secondary level.

5.3 Problems and Challenges of Curriculum Construction.

सन्दर्भग्रन्था: (Reference Books)

1. पाठक, पी. डी.; भारतीय शिक्षा उसकी समस्याएँ, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, 1974

2. Mathur, S. S.; Teacher and Secondary Education, Vinod Pustak Mandir, Agra, 2008

3. Report of Secondary Education Commission, (1952-53), Govt. of India

चतुर्थसत्रार्द्धम्

तृतीयपत्रम् (ऐच्छिकम्)

पाठ्यचर्याविकासः

पूर्णाङ्काः – 100

बाह्याङ्काः – 80

आन्तरिकाङ्काः – 20

उद्देश्यानि –

अमुं पाठ्यक्रमम् अधीत्य छात्राः –

- पाठ्यचर्या परिभाषितुं शक्नुयुः।
- पाठ्यचर्यायाः घटकान् परिचिनुयुः।
- पाठ्यचर्याविकासस्य विविधसिद्धान्तान् प्रतिपादयितुं शक्नुयुः।

अन्वितिः – 1 पाठ्यचर्या

1.1 पाठ्यचर्यायाः अर्थः सम्प्रत्ययश्च।

1.2 व्यवस्थितज्ञानकौशलत्वेन पाठ्यचर्या।

1.3 जड-चेतनाख्ये पाठ्यचर्ये।

1.4 पाठ्यचर्यायाः घटकाः – उद्देश्यानि विषयवस्तु, सम्प्रेषणरीतिः, मूल्याङ्कनं च।

1.5 पाठ्यचर्यायाः दार्शनिकः वैचारिकश्च आधारः।

अन्वितिः – 2 पाठ्यचर्याविकासोपागमाः

2.1 विषयकेन्द्रितोपागमः

2.2 केन्द्रिकपाठ्यचर्योपागमः

2.3 अध्येतृकेन्द्रितोपागमः

2.4 समुदायकेन्द्रितोपागमः

2.5 विद्यालयशिक्षायाः अध्यापकशिक्षायाः च पाठ्यचर्यारूपरेखाः।

अन्वितिः - 3 पाठ्यचर्याविकासस्य प्रतिमानानि।

3.1 आवश्यकताकलनात्मकं प्रतिमानम्।

3.2 भविष्योन्मुखं प्रतिमानम्।

3.3 व्यावसायिकं प्रशिक्षणात्मकं च प्रतिमानम्।

अन्वितिः - 4 अधिगमानुभवः

4.1 अधिगमानुभवविकासात्मकाः सिद्धान्ताः मानदण्डाश्च।

4.2 अधिगमानुभवानां चयने अवधेयांशाः।

4.3 समेकितानाम् अन्तर्वैषयिकाणां च अधिगमानुभवानां प्रारूपणम्।

अन्वितिः - 5 पाठ्यचर्याविकासे अवधेयांशाः

5.1 केन्द्रीकृत-विकेन्द्रीकृतपाठ्यचर्यायोः मिथः सम्बन्धः।

5.2 अध्यापकेषु तदीयदक्षतायाः सन्दर्भे वैविध्यम्।

5.3 पाठ्यचर्या-आधिक्यसमस्याः।

5.4 पाठ्यचर्याविकासे प्रवर्तकानाम् उपलब्धॄणाञ्च सहभागिता।

Semester - IV

Paper - III (Optional)

Curriculum Development

Total Marks - 100

External Marks: 80

Internal Marks - 20

Objectives:

On Completion of this Course the Students will be able to:

- Define Curriculum
- Identify the Components of Curriculum
- Describe the various Principles of Curriculum Development

Unit 1- Curriculum

1.1 Meaning and Concept of Curriculum

1.2 Curriculum as a skill of organized Knowledge,

1.3 Inert (Jada) and Live (Chetana) Curriculum.

1.4 Components of Curriculum: Objectives, Content, Communication mode and Evaluation

1.5 Philosophical and Ideological basis of Curriculum

Unit 2- Approaches to Curriculum Development

2.1 Subject Centered Approach

2.2 Core Curriculum Approach

2.3 Learner Centered Approach

2.4 Community Centered Approach

2.5 Curriculum Frameworks of School Education and Teacher Education

Unit 3- Models of Curriculum Development

3.1 Need Assessment Model

3.2 Futuristic Model

3.3 Vocational and Training Model

Unit 4- Learning Experience

4.1 Principles and Criteria for Developing Learning Experiences

4.2 Points to be considered while selecting Learning Experiences

4.3 Designing Integrated and Interdisciplinary Learning Experiences.

Unit 5- Points to be noted in Curriculum Development

5.1 Relation between Centralized vs. Decentralized Curriculum

5.2 Diversity among Teachers in the context of their Competency.

5.3 Problems of Curriculum Load

5.4 Participation of Functionaries and Beneficiaries in Curriculum Development

सन्दर्भग्रन्थाः (Reference Books)

1. द्विवेदी, देवीप्रसाद, शिक्षासिद्धान्तः, त्यागी, जी. एस्. डी., पाठक, पी. डी.; शिक्षा के सामान्य सिद्धान्त, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, 2006
2. त्यागी, गुरूसरनदास, नन्द, विजयकुमारय उदीयमान भारत में शिक्षा, विनोद पुस्तक मंदिर, आगरा, 2002
3. Wiles, Jon. W. Bondi, Joseph. C; Curriculum Development; A Guide to Practice, Allyn & Bacon Educational Leadership Series, Florida, 2010
4. Wiles, Jon. W; Leading Curriculum Development, Allyn & Bacon Educational Leadership Series, Florida, 2008
5. Tyler, Ralph. W; Basic Princples of Curriculum & Instruction, The University of Chicago Press, California, 2013
6. Ainsworth, Larry; Rigorous Curriculum Design; How to create Curriculur Units of Study that align standards, Instruction and Assessment, The Leadership & Learing Centre, Englewood, Colorado, 2011

7. Wiggins, Grant, Tighe, Jay M. C; Understanding by Design, Association for Supervision & Curriculum Development, Alexandria, 2005
8. Oliva, Peter F; Developing the Curriculum, , Allyn & Bacon Educational Leadership Series, 8th Edition, Florida, 2012
9. Jacobs, Heidi Hayes; The Curriculum Mappping Planner; Templets, Tools & Resourses for effective professional Development, ASCD Alexandria, 2010